

ÇOK KATMANLI TOPLUMLARDA İSTİKRARLI DEMOKRASİ: BİRLEŞİK KIBRIS ÖRNEĞİ

*Stable Democracy in Plural Societies: A Case Study on "United
Cyprus"*

Tufan ERHÜRMAN*

ÖZET

Kıbrıs sorununun çözülmesi durumunda "Birleşik Kıbrıs"ın çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olacağı kolaylıkla öngörülebilir. Çok katmanlı toplumsal yapıya sahip devletlerde çoğunlukçu demokrasi modeli çoğunluğun azınlık üzerinde tahakkümünün bir aracına dönüşebilir. Bu sorunu aşmanın yolu çoğunlukçuluğun karşıtı olan federasyon ve oydaşmacı demokrasidir. Bu makalenin amacı, federasyonun ve oydaşmacı demokrasinin "Birleşik Kıbrıs"ta istikrarlı bir demokrasinin yerleşmesi için vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs sorunu, oydaşmacı demokrasi, çoğunlukçu demokrasi, federasyon, çok katmanlı toplum, türdeş toplum, heterojen toplum

ABSTRACT

If the parties manage to reach to a comprehensive settlement in Cyprus, it can easily be predicted that the "United Cyprus" shall have a plural society. In states with plural societies, majoritarian democracy serves as an instrument for the domination of the majority over the minority. Federation

* Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (tufan.erhurman@emu.edu.tr).

and consociational democracy are suitable models to overcome this problem. The aim of this article is to show that federation and consociational democracy are indispensable for a stable democracy in “United Cyprus”.

Keywords: Cyprus problem, consociational democracy, majoritarian democracy, federation, plural society, homogeneous society, heterogeneous society

GİRİŞ

40 yılı aşkın bir süreden beri aynı çatı altında yaşamayan, geçmişinde uyuşmazlıkların ve sıcak çatışmaların bulunduğu iki topluma mensup bireyleri, tek bir devletin barış içinde bir arada yaşayan yurttaşlarına dönüştürmek kolay bir iş değildir. Güçlükler, çoğu zaman sanıldığı kadar aksine, ortak devletin kurulmasıyla da sona ermeyecek, kurulacak yapının istikrarlı bir demokrasiye dönüşebilmesi için ciddi çaba harcamak gerekecektir. Bu nedenle, iki toplumun barış içinde bir arada yaşamasının hukuki zeminini oluşturacak olan anayasayı hazırlamakla görevli olanlar, yalnızca referandumlarda iki tarafın evet demesini sağlamayı değil, referandumlar sonucunda kurulacak devletin kalıcı, istikrarlı bir demokrasi olarak yaşayabilmesini de hedeflemek zorundadırlar.

Böyle bir anayasayı hazırlamak, her şeyden önce ülkedeki toplumsal yapıyı doğru tahlil etmeyi gerektirir. Aşağıda ayrıntılı bir biçimde tartışılacağı gibi, şu anda sürdürülmekte olan toplumlararası görüşmelerin başarıyla sonuçlanması durumunda “birleşik Kıbrıs”ta çok katmanlı bir yapı söz konusu olacaktır. Çok katmanlı toplumlarda demokratik bir yönetim kurulmasının mümkün olup olmadığı siyaset bilimi literatüründe ciddi tartışmalara konu olmuştur. Böyle bir toplumsal yapıda demokratik yönetim kurulmasının mümkün olmadığını söyleyenlerin bulduğu çözüm, önce toplumsal yapının değiştirilmesi, demokrasinin değişen toplumsal yapı üzerine bina edilmesidir. Bu yaklaşımın doğal sonucu, toplumsal yapının değiştirilmesi sürecinde demokrasiyi kısmen ya da tamamen askıya alan birtakım uygulamaların devreye sokulmasıdır. Oysa siyaset bilimindeki bir başka yaklaşıma göre, çok katmanlı bir toplumsal yapıda da demokratik yönetim mümkündür. Bu konuda çalışan siyaset bilimciler böyle bir toplumsal yapıda demokratik yönetimin gerçekleştirilmesinin bazı

noktalarda birbiriyle kesişen iki araçla mümkün olabileceğini söylemektedirler. Bunlar oydaşmacı demokrasi ve federalizmdir.

Aşağıda, öncelikle çok katmanlılığın anlamı ve Kıbrıs'taki toplumsal yapı belirlenmeye çalışılacak, daha sonra böyle bir toplumsal yapıda demokratik yönetimin mümkün olup olmadığı tartışılacak ve ardından da federalizmin ve oydaşmacı demokrasinin sunduğu olanakların istikrarlı demokratik yönetimin gerçekleştirilmesine sağlayabileceği katkılar üzerinde durulacaktır. Yazıda “birleşik Kıbrıs” bir örnek olarak ele alınacağı için, her başlık altında, kurulması muhtemel yeni devletin başlıklarla ilişkisi ve bu devlette demokratik bir yönetimin oluşturulması için yararlı olacağı düşünülen anayasal düzenlemeler de tartışılacaktır.

I. ÇOK KATMANLILIK KAVRAMI

Çeşitli toplumsal katmanların, aynı siyasi birim içerisinde yer almakla birlikte, siyasi ve sosyal süreçler açısından birbirinden derin çizgilerle ayrıldığı toplumları ifade etmek için, İngilizcede, plural societies¹ (çoğul toplumlar), divided societies² (bölünmüş toplumlar), fragmented societies³ [parçalara (katmanlara) ayrılmış (parçalanmış) toplumlar] gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramların tamamı, toplumsal katmanların, aynı siyasi birim içerisinde, yan yana ama bir ölçüde ayrı ayrı yaşadıklarını ifade etmek açısından yeterlidir. Ancak, “divided” ve “fragmented” kavramları İngilizce dilbilgisi açısından bakıldığında pasif biçimde yazıldığından, toplumsal katmanların birbirinden ayrı yaşamasının onların dışındaki güçlerin marifetiyle gerçekleştirilmiş olduğunu çağrıştırmaktadır. Oysa toplumsal katmanların kadim zamanlardan beri ayrı olmasının veya belli bir tarihsel andan ya da dönemden sonra birbirinden ayrılmış olmasının gerçek sebebinin bu katmanları oluşturan grupların arasındaki sorunlar mı, yoksa dış güçler mi olduğunu saptamak her zaman kolay olmayabilir. Ayrıca bu durum, böyle bir çalışmaya konu teşkil eden toplumların her biri için ayrı ayrı ele alınıp tartışılmak gerekir. O nedenle, Türkçede, toplumsal katmanların yan yana ama birbirinden derin çizgilerle ayrılmış biçimde yaşıyor olmalarının sebeplerini dikkate almaksızın, salt bu “derin çizgilerle

¹ Lijphart, 1977.

² Horowitz, 1993.

³ Lijphart, 1969'da yayımlanan “Consociational Democracy” başlıklı makalesinde, bu kavramı zaman zaman kullanmaktadır. Lijphart, 1969, s. 218.

ayrılmış olma olgusu”nu ifade edebilecek bir terminolojiyi tercih etmek daha doğru görünmektedir.

“Divided society” ve “fragmented society” kavramları, bunun yanında, toplumun tarihin bir döneminde bir bütün olduğu ama sonradan bölündüğü ya da parçalara, katmanlara ayrıldığı çağrışımı yaptığı için de uygun değildir. Çünkü bu toplumların bir kısmı, tarihin hiçbir döneminde gerçek anlamda bir bütün olmamış, toplumdaki katmanlar arasındaki sınırlar hiçbir zaman tam anlamıyla ortadan kalkmamıştır.

“Fragmented societies” ve “divided societies” kavramlarının Türkçe karşılığı olarak “parçalanmış”, “katmanlara ayrılmış” ya da “bölünmüş” toplum kavramlarını kullanmanın yukarıda belirtilen sebeplerle doğru olmayacağı düşünüldüğünde, geriye literatürde en yaygın biçimde kullanılan “plural societies” kavramı kalmaktadır. Ne var ki, Türkçeye genelde “çoğulcu toplumlar” sözcükleriyle çevrilen bu kavram da sorunludur. Öncelikle “plural” sözcüğü İngilizcede çoğulcu sözcüğünün değil “çoğul” sözcüğünün karşılığıdır ki “çoğul toplum” kavramının Türkçede meramımızı doğru anlatabilmek açısından yerinde bir tercih olmadığı açıktır. Türkçe literatürde “plural society” karşılığı olarak ve “çoğul toplum” kavramının yerine kullanılan “çoğulcu toplum” kavramının da aslında “pluralist society” kavramının Türkçe karşılığı olması ve yabancı dildeki “ist” ya da Türkçedeki “cu” eki dolayısıyla toplumun yapısını değil de, benimsediği bir düşünceyi ya da ideolojiyi yansıtmaması dolayısıyla yerinde olmayacağı ortadadır. Bu şartlar altında, yabancı dillerde kullanılmayan ama murat edilen anlamı Türkçede en iyi biçimde yansıttığını düşündüğüm “çok katmanlı toplum” kavramının kullanılmasının en doğru yol olacağını düşünmekteyim. İngilizcedeki “fragmented society” kavramından hareketle, birden çok toplumsal katmana ayrılmış toplumu ifade etmek üzere seçilen bu kavramın, hem katmanlaşmanın nasıl oluştuğuna ilişkin bir iddia içermemesi, hem toplumun tarihin bir döneminde bütüncül sonradan bölündüğünü çağrıştırmaması, hem de tanımın en önemli unsuru olan birden çok “toplumsal katman”ın varlığını açıkça göstermesi açısından yerinde olduğu kanaatindeyim.

Kıbrıs özelinde bakıldığında zaman bu tercihin yerindeliği daha iyi anlaşılabilir. Aşağıda ayrıntılı biçimde tartışılacağı gibi, Kıbrıs Türk ve Rum toplumları Osmanlı İdaresi altında bir arada yaşamış olmalarına karşın

farklı hukuki düzenlemelere tabi olmuşlardır. Benzer bir durum İngiliz Sömürge İdaresi altında da söz konusu olmuş, iki toplum tarafından seçilen üyelerin Sömürge İdaresi yöneticileriyle birlikte görev yaptığı Kavanin Meclisi'nde dahi "Kıbrıs halkı" bazında değil, toplumsal bazda temsiliyet öne çıkmıştır. Bu iki toplum arasındaki ayrılığın Osmanlı ya da İngiliz İdaresi'nin uygulamalarından mı yoksa iki toplumun ilişkilerinden mi kaynaklandığını belirlemek kolay değildir. Kaldı ki, Türklerin adaya Osmanlı İdaresi zamanında geldiğinin kabul edildiği dikkate alındığında, ayrılık hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın, iki toplumun tarihin herhangi bir döneminde "yekpare bir halk" oluşturduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Bu noktadan hareketle, "birleşik Kıbrıs" halkını "bölünmüş", "katmanlara ayrılmış" ya da "parçalanmış" bir halk olarak değil, çok katmanlı bir toplum olarak değerlendirmenin daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı kanımca açıktır.

II. ÇOK KATMANLILIĞIN TANIMI

Çok katmanlı toplumlarla ilgili çalışmaların öncüleri sömürgelerle ilgili eserlerin yazarlarıdır. Furnivall, Burma ve Hollanda Hindistanı (Endonezya) üzerine yazdığı kitapta, Burma ve Java'da bir "halklar potpurisi" bulunduğunun söylenebileceğini, çünkü bu ülkelerdeki halkların karıştığını ama birleşmediğini belirtmiştir. Buralardaki halklardan her biri, kendi dinine, kültürüne ve diline sahiptir. Farklı halklara mensup bireyler yalnızca pazarda alışveriş yaparken bir araya gelmektedirler. Toplumun farklı katmanları yan yana ama ayrı ayrı yaşamaktadırlar.⁴

Smith de, Batı Hindistan'daki İngiliz sömürgeleri üzerine yaptığı çalışmada, çok katmanlı toplumlarda, farklı katmanların evlilik, aile, din, mülkiyet ve benzeri konularda uyguladığı kuralların birbirinden farklı olduğuna vurgu yapmış ve bunun sonucunda her katmanın farklı sosyal kurumlara sahip olduğunu belirtmiştir.⁵

Bununla birlikte, bugün bu tip toplumlarda demokrasi meselesini tartışırken kullandığımız "çok katmanlı toplumlar" kavramının içeriğinin bu yazarların sözünü ettiklerinden ibaret olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü, sömürge idareleri altında yaşayan bu toplumlarda siyasal örgütlenme

⁴ Furnivall, s. 304.

⁵ Smith, s. 14.

yok denecek kadar azdır ve demokrasiyle ilgili tartışmalarda kullandığımız bir kavramın tanımını yalnızca siyasi örgütlenmenin bu kadar zayıf olduğu toplumlara ilişkin çalışmalara dayanarak geliştirmek mümkün değildir.

Sömürgeler üzerine yapılan çalışmalardan da yararlanmakla birlikte, kendi tanımını büyük ölçüde Hollanda örneği üzerinden geliştiren Lijphart'a göre, çok katmanlı "*toplumlar, din ve dil farklarının (belki ideoloji ve ırk gibi diğer farkların da) toplumlari, her biri kendi siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel, eğitsel ve serbest zaman değerlendirme örgütlerine sahip, birbirinden az veya çok ayrılmış alt-toplumlara böldüğü toplumlardır.*"⁶ Bu toplumlarda, dinsel, dilsel, bölgesel, kültürel, ırksal, etnik ya da ideolojik gruplardan en fazla göze çarpanları birbirinden ayıran çizgiler, aynı zamanda siyasal ve sosyal örgütleri de birbirinden ayırmaktadır. Böylece, toplumsal katmanlardan ya da Lijphart'ın deyişiyle "alt-toplumlar"dan her biri, kendine ait siyasi partilere, çıkar gruplarına, medya kuruluşlarına, okullara ve gönüllü örgütlere sahiptir.⁷

Çok katmanlı toplumları türdeş toplumların karşıtı olarak görmemek ve heterojen toplumlarla karıştırmamak gerekir. Bir toplumun türdeş olması, o toplumun nüfusunun büyük bölümünün aynı dine, aynı mezhebe mensup olmasıyla ve aynı dili konuşmasıyla ilgilidir. Ülkedeki toplumsal yapının türdeş olduğunun söylenebilmesi için, Lijphart'a göre, ülkede yaşayanların en az yüzde sekseninin aynı dinin aynı mezhebine mensup olması, aynı dili konuşması ve aynı etnik kökenden gelmesi gerekir.⁸ Çok sayıda insanın çeşitli nedenlerle kendi ülkelerinden göç ederek başka ülkelerde yaşamayı seçtiği bugünün dünyasında, bu tip toplumsal yapıların sayısı hızla azalmaktadır. Göçlerin etkisiyle bir zamanlar türdeş toplumsal yapılara sahip olan birçok ülkede, farklı dinlere ya da mezheplere mensup, farklı diller konuşan ve farklı etnik kökenlerden gelen insanlar bir arada yaşamakta ve bu toplumlar türdeş olma niteliklerini kaybetmektedirler.

Türdeş toplumların karşıtı olarak görülebilecek heterojen toplumlarda ise, sayısal olarak çoğunlukta olanların dinine ya da mezhebine mensup olanlar ya da onlarla aynı dili konuşanlar, diğer din ve mezheplere mensup

⁶ Lijphart, y.t.b., s. 28.

⁷ Bu tanım, büyük ölçüde Eckstein'in saptamalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Eckstein'in bu konudaki görüşleri için bkz. Lijphart, 1977, s. 3.

⁸ Lijphart, y.t.b., s. 27.

olanlar ya da diğer dilleri konuşanlar karşısında nicelik olarak, türdeş toplumlarda olduğu kadar açık bir üstünlüğe sahip değildirler. Çok kültürlü ve birden çok etnik topluluğu barındıran toplumlar heterojen toplumlara örnektir.

İlk bakışta türdeş toplumların çok katmanlı olmasının düşük bir olasılık olduğu düşünülebilir. Nitekim Lijphart da, türdeş toplumların çok katmanlı olma ihtimalinin, türdeş olmayan toplumlarınkine oranla çok daha düşük olduğunu söylemektedir.⁹ Bununla birlikte, din ve dil bakımından türdeş olan bazı toplumların çok katmanlı olduğu görülmektedir. Örneğin çoğunluğu Katolik olan Avusturya, Lüksemburg, Fransa ve İtalya'da, tarihin belli bir döneminde, Katolik olmanın gereklerini yerine getirenlerle, Katolik olduğunu söyleyip dini vecibeleri yerine getirmeyenler arasında siyasi açıdan önemli bir bölünme tespit edilmiştir. Bu iki grubu bölen çizgi, aynı zamanda siyasi partileri ve sosyal örgütleri de birbirinden ayırmış, dolayısıyla dini açıdan türdeş olan toplumlar çok katmanlı bir görüntü sergilemişlerdir. Yine bu ülkelerde, laik cephede, sosyalistler ve liberallerin de ideoloji tarafından bölündüğü ve bu cephenin de iki ayrı toplumsal katmandan oluştuğu görülmüştür.¹⁰ Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, toplumun türdeş olması çok katmanlı olmamasını güvence altına almamaktadır.

Aynı şekilde, ilk bakışta, heterojen toplumların her durumda çok katmanlı olacağı da düşünülebilir. Ancak bunun da istisnalarıyla karşılaşmak mümkündür. Örneğin Avustralya'da yaşayan toplumun heterojen olduğu tartışmasız olmasına karşın, Lijphart, bu toplumu, yarı-çok katmanlı (semi-plural) toplumlar kategorisine bile koymamıştır.¹¹

Günümüzde özellikle çok göç alan Fransa, Kanada, Almanya, ABD gibi ülkelerde yaşayan toplumların heterojen oldukları açık olmakla birlikte, bu toplumlarda da birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış toplumsal katmanların bulunmadığı bilinmektedir. Nitekim Lijphart, bu toplumları yarı-çok katmanlı (semi-plural) toplumlar kategorisi içerisinde göstermeyi doğru bulmuştur.¹²

⁹ Lijphart, y.t.b., s. 28.

¹⁰ Lijphart, y.t.b., s. 28.

¹¹ Lijphart, y.t.b., s. 28.

¹² Lijphart, y.t.b., s. 27.

Sonuç olarak, çok katmanlı toplumların tümünün heterojen ya da çok kültürlü toplumlar olduğunu söylemek ne kadar yanlışsa, türdeş toplumların da hiçbir zaman çok katmanlı olamayacağını söylemek o derece yanlıştır. Lijphart, türdeş toplumların çok katmanlı toplumlar olmaları ihtimalinin türdeş olmayan toplumlarınkine oranla çok daha düşük olduğunu ve din ve dil yönünden türdeşliğin mutlaka düşük düzeyde bir çok katmanlılık anlamına gelmeyeceğini söyleyerek¹³ toplumun türdeş ya da heterojen olmasıyla çok katmanlılık arasında bir ilişki kurmaya çalışmış olsa da, bu kategorilerin ayrı ayrı ele alınması ve birbirine karıştırılmaması gerektiği açıktır.

Bunların yanında, çok katmanlı toplumların birçoğunun da tam bir çok katmanlılık arz etmediğini vurgulamak gerekir. Sosyal bilimlerdeki birçok başka kavram gibi çok katmanlılık da bir ideal tip üzerinden belirlenmiştir. Lijphart, bu ideal tipin dört boyutu olduğunu söylemektedir. Bu dört boyut şöyle sıralanabilir:

a) Toplumunu oluşturan katmanların kesin bir şekilde belirlenmesi mümkün olmalıdır.

b) Her bir katmanın büyüklüğünü, yani kaç kişiden oluştuğunu kesin bir biçimde belirlemek mümkün olmalıdır.

c) Katmansal sınırlarla siyasal, sosyal ve ekonomik örgütlenmelerin sınırları arasında tam bir örtüşme söz konusu olmalıdır.

d) Farklı katmanlara mensup siyasi partilerin seçmen desteği seçimden seçime değişmemelidir. Tam anlamıyla çok katmanlı olan bir toplumda seçim, katmanların nüfus sayımından ibarettir.¹⁴

Bu dört boyut dikkate alınarak incelendiğinde tam anlamıyla çok katmanlı bir toplum bulmak kolay değildir. Ancak, bunlardan hareketle, bir toplumda çok katmanlılığın derecesi üzerinde fikir yürütmek mümkündür.¹⁵

III. KIBRIS'TA ÇOK KATMANLI TOPLUMSAL YAPI

Kıbrıs'ta 1571'den 1878'e kadar devam eden Osmanlı yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet sisteminin¹⁶ etkisiyle, modern

¹³ Lijphart, y.t.b., s. 28.

¹⁴ Lijphart, 1981, s. 356.

¹⁵ Lijphart, 1981, s. 356.

zamanlardaki çok katmanlı toplumsal yapının temellerini atmıştır. Bu dönemde, hâkim topluma mensup olan Müslümanlarla adadaki Hıristiyanlar kural olarak karma yapılar içinde yer almamışlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks Hıristiyan Kilisesi'ne verdiği nisbi özerklik ve idari organlarda görev yapan temsilcilerin toplumlar tarafından ayrı ayrı seçilmesi, iki toplumdan her birinin kendi inanışlarına ve hukukuna göre yan yana ama ayrı ayrı yaşamasının idari olanağını yaratmıştır.

Osmanlı'nın adayı İngilizlere kiraya verdiği 1878'den itibaren adadaki Sömürge İdaresi de selefinden devraldığı bu sistemi devam ettirmiştir.¹⁷ Her şeyden önce bir tür yasama organı işlevi gören Kavanin Meclisi, İngilizler yanında, kendi toplumları tarafından ayrı ayrı seçilen üyelerden oluşmuş,¹⁸ seçimler iki toplumun karma siyasi yapılar içerisinde bir araya gelmesini teşvik etmemiştir. Buna ek olarak, daha ilk yıllardan itibaren adanın Yunanistan'la birleşmesi fikrinin peşine takılan Kıbrıs Rum milliyetçiliği Kıbrıslı Türkleri savunma pozisyonunda bırakmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Kıbrıslı Türkler, Türkiye'deki milliyetçilik akımlarının da etkisi altında, kendi milliyetçi hareketlerini Kıbrıslı Rumlardan tamamen farklı ve onlara karşı yapılar içerisinde örgütlemişlerdir. İki toplumun İngiliz Sömürge İdaresi altındaki modernleşme çabaları da karma örgütlenmeleri ve ortak talepleri gündeme getirmemiştir. Bu dönemde tamamen Enosis fikrine odaklanan Kıbrıslı Rumlar karşısında Kıbrıslı Türkler, kimliklerini, "Kıbrıs Müslüman cemaati"nden "Kıbrıs Türk toplumu"na dönüştürmüşler ve bu kimliğin hukuk alanındaki yansımaları da 1949 tarihli Türk İşleri Komisyonu ara

¹⁶ İnalçık, "millet sistemi"ni, özetle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim cemaatlerin kendi kiliseleri çerçevesindeki özerkliklerinin tanınması olarak tanımlamaktadır. İnalçık, s. 43.

¹⁷ Gazioğlu, Osmanlı dönemindeki idari yapıyı ve İngilizlerin bu yapıyı aynen devam ettirmesini şu sözlerle anlatmaktadır: "*Meclis-i idarelerin seçimle işbaşına gelen üyelerini Türkler ve Rumlar ayrı ayrı ve kendi toplumları içinden seçerlerdi. 308 yıllık Türk yönetimi süresince, hiçbir Rum üyeyi Rumlardan gayri toplum üyelerinin seçme hakkı olmamıştır. Türk üyeler için de durum aynıydı. Türk ve Rumların kendi yerel yöneticileri yanında meclislere gönderdikleri temsilcileri de, ayrı ayrı ve kendi toplum bireyleri arasından seçmeleri, Türk yönetiminin Kıbrıs'taki iki halka tanıdığı demokratik ve eşitliği simgeleyen bir haktı. Bu hakkın İngiliz döneminde de korunduğu ve adadaki iki ayrı toplumun siyasi eşitliğine esas oluşturan temel bir hak olarak bugüne kadar geldiği görülmektedir*". Gazioğlu, s. 130.

¹⁸ Kavanin Meclisi ve bu meclisin oluşum biçimi konusunda bkz. Gürkan, s. 110-118.

raporu vasıtasıyla hayata geçirerek, Rum toplumunununkinden tamamen ayrı bir modernleşme serüvenini tarihin sayfalarına kaydettirmişlerdir.¹⁹

Nitekim, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ve ona temel oluşturan Zürih-Londra antlaşmaları da, tarihsel konjonktürün ve anavatanların da etkisiyle, adadaki bu olgu üzerinden şekillenmiştir. 1960 Anayasası'nın 2. maddesine göre, bu Anayasa maksatları bakımından "*Elen Cemaati, Elen aslından ve ana dili Elence olan veya Yunan kültür ananelerini paylaşan veya Elen-Ortodoks Kilisesine mensup bulunan bütün Cumhuriyet vatandaşlarını*" içine alırken, "*Türk Cemaati, Türk aslından ve ana dili Türkçe olan veya Türk kültür ananelerini paylaşan veya Müslüman olan bütün Cumhuriyet vatandaşlarını*" kapsayacaktır. Dahası, örneğin Anayasa'nın 1. maddesinde yer alan düzenlemede, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini seçiminde olduğu gibi, "Kıbrıs Elen Cemaati" ve "Kıbrıs Türk Cemaati", Kıbrıs Cumhuriyeti'nde kendilerini temsil edecek yöneticileri ayrı ayrı seçeceklerdir. Bu hukuki altyapının, iki toplumun karma siyasi ve sosyal örgütler oluşturmalarını teşvik etmeyeceği ve ayrılığın devam etmesine yol açacağı ortadadır. Kaldı ki, hukuki altyapı bir tarafa bırakılsa bile, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran toplumların siyasi taleplerinin (yani Kıbrıslı Rumların Enosis, Kıbrıslı Türklerin de buna karşı taksim taleplerinin) karma örgütlenmeleri olanaksız kıldığı açıktır.

Talepler arasındaki bu farklılık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1963'te fiilen ortadan kalkmasını ve iki toplumun ayrı yönetimler altında yaşamaya başlamasını gündeme getirmiştir. Kıbrıslı Türkler, 1963'ten itibaren, önce Geçici Türk Yönetimi'ni, sonra Kıbrıs Türk Yönetimi'ni, daha sonra Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'ni, 1974'te Türkiye'nin adaya müdahalesinden sonra da, 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ve 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

Bu kısa tarihçe bize, Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin, istisnalar hariç, tarihin hiçbir döneminde karma siyasi ve sosyal örgütlenmeler içerisinde yer almadığını açık biçimde göstermektedir. Bu şartlar altında iki toplum, milliyetçilik, modernleşme, örgütlenme ve ekonomik gelişme serüvenlerini ayrı ayrı gerçekleştirmişler ve aynı ada üzerinde iki ayrı katman olarak yan yana ama büyük ölçüde birbirilerine karışmadan yaşamışlardır.

¹⁹ Bu konuda bkz. Erhürman, 2007, s. 27-48.

Kurulması muhtemel “birleşik Kıbrıs” devletinin, 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’ndekine benzer biçimde türdeş bir topluma sahip olması kuvvetle muhtemeldir. Toplam nüfusun aşağı yukarı % 18’inin Türk, % 80’inin de Rum olması, nüfus sayımlarından ve müzakerelerde tartışılan rakamlardan hareketle öngörülebilir. Bununla birlikte, bugünkü siyasal ve sosyal yapılar dikkate alındığında, en azından devletin kurulduğu ilk dönemde Rumlarla Türklerin karma örgütler içinde yer alması güçlü bir ihtimal değildir. Bugüne kadarki alışkanlıklar, geçmişin deneyimleri ve özellikle dil ayrılığı böyle bir ihtimali ciddi biçimde zayıflatmaktadır. O hâlde, “bilesik Kıbrıs devleti”nin kurulabilmesi durumunda, ülkede türdeş ama çok katmanlı bir toplumsal yapı bulunacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

IV. ÇOK KATMANLI TOPLUMLARDA İSTIKRARLI BİR DEMOKRATİK REJİM MÜMKÜN MÜ?

Lijphart, “*Democracy in Plural Societies*” adlı eserine, çok katmanlı (plural) “*bir toplumda istikrarlı bir demokratik yönetime ulaşmanın ve onu korumanın güç olduğu siyaset bilimine yerleşmiş bir önermedir*”²⁰ cümlesiyle başlar.

Siyasal gelişme kuramcılarının ön kabullerinden biri, istikrarlı bir demokrasiye ulaşmanın tek yolunun türdeş bir toplum yaratmak olduğudur.²¹ Bu görüşte olanlar, çok katmanlı toplumsal yapılarda demokratik rejimi yerleştirmenin ve bunu istikrarlı bir hâle getirmenin olanaksız olduğunu düşünürler.²² Bu düşüncenin doğal sonucu, çok büyük çoğunluğu çok katmanlı toplum yapılarına sahip olan üçüncü dünya ülkelerinde (az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde) istikrarlı bir demokrasiye ulaşabilmek için

²⁰ Lijphart, 1977, s. 1.

²¹ Oysa Elazar, türdeşliğin birliği her zaman güvence altına almadığı kanaatindedir. Yazar, bu tezini kanıtlamak için, 19. yüzyıl Amerikasında etnik türdeşliğin iç savaşı önleyememiş olmasını ve Büyük Britanya ile Amerika’daki kolonileri arasında etnik türdeşlik açısından bir sorun bulunmamasına karşın 18. yüzyılda Amerikan Devrimi’nin gerçekleşmesini örnek göstermektedir. Elazar, 1984, s. 29.

²² John Stuart Mill de, birden çok millete mensup bireylerden oluşan toplumlarda temsili demokrasinin yaşama şansı ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Farklı milletlerden oluşan bir ülkede özgür kurumlar hemen hemen olanaksızdır. Ortak duygulara sahip olmayan, özellikle de farklı dillerde konuşup yazan kişilerden oluşan bir toplumda temsili demokrasinin işleme için gerekli olan birleşik kamu oyu (united public opinion) var olamaz*”. Mill, s. 230.

öncelikle ulusal bütünlüğü sağlamanın gerekli olduğunun kabul edilmesidir.²³ Bu bağlamda “siyasal gelişme”, batılı olmayan toplumların bugünkü ya da bağımsızlıklarını kazandıkları zamandaki durumlarından, arzulanan hedefe, yani üst düzeyde türdeşleşmiş, ulusal bütünlüğünü sağlamış batılı toplum yapısına ulaşmak doğrultusunda gösterdikleri/gösterecekleri ilerlemedir.²⁴ Hatta bir adım ileriye gidilecek ve batılı olmayan toplumlar açısından toplumu dönüştürmenin demokrasiye geçişin ön şartı olduğu ileri sürülecektir.²⁵

Bu yaklaşım, her şeyden önce, batılı toplumlardaki siyasi hayatla batılı olmayan toplumlardaki siyasi hayatı keskin bir çizgiyle birbirinden ayırmakta²⁶, toplumsal katmanların batılı olmayan siyasi hayatın bir özelliği olduğu iddiasından hareket etmektedir.²⁷ Oysa Almond, kendi tipolojisinde, batılı olmayan toplumlardaki katmanlaşmadan çok farklı olsa da, Kara Avrupası siyasal kültüründe de bir katmanlaşma olduğunu ve bu yapının, bu sistemleri Anglo Amerikan siyasal sisteminden ayıran önemli özelliklerden birini teşkil ettiğini söylemektedir.²⁸ Yani, çok katmanlı toplumsal yapıların batılı olmayan ülkelere özgü olduğu varsayımı doğru değildir.

Bu kuramcıların yaptığı ayrımı, en azından onların çalışmalarını yayınladıkları dönemde “batı”daki çok katmanlı toplumların “batılı olmayanlar”a oranla daha bütünlüklü bir siyasal hayatı üretebildiği noktasından hareketle, bir an için sömürgeciliğin etkilerini de unutarak, doğru kabul etsek bile, yaklaşımın bünyesinde barındırdığı bazı çok ciddi tehlikelere özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Her şeyden önce, ulusal bütünlük (ki bu yazarlara göre toplumsal türdeşlik anlamına gelmektedir) demokrasinin ön şartı olarak kabul edildiği, dolayısıyla bu teoriye göre demokratik rejim oluşturulmadan önce sağlanması gerektiği için, katmanlara bölünmüş bir toplumda ulusal bütünlüğün demokratik olmayan yöntemlerle

²³ Huntington, gelişmiş devletten hemen her zaman ulus devletin anlaşıldığını söylemektedir. Huntington, s. 387-388.

²⁴ Bu görüşün eleştirisi için bkz. Lijphart, 1977, s. 22.

²⁵ Furnivall, s. 489, 490.

²⁶ Böyle bir ayrım için özellikle bkz. Pye, passim.

²⁷ Shills, 1960’ta yayınlanan makalesinde, “yeni devletler”de insanın statüsünün yurttaşlıkla değil, akrabalık bağlarıyla, kast ya da dil grubu üyeliğiyle belirlendiğini ve bu durumun onun gelişmiş bir toplumun yurttaşı olmasının önünde engel teşkil ettiğini söylemektedir. Shills, s. 269.

²⁸ Almond, s. 405-406.

sağlanması gerekecektir.²⁹ Bunun çok ciddi iç çatışmalara yol açması kaçınılmazdır ve böyle bir girişim, toplumu uluslaştırmayı ve bu yolla bütünleştirmeyi hedeflerken, tam tersi bir sonuca, bir daha hiç birleşemeyecek ve bütünleşemeyecek bir şekilde bölünmeye götürme tehlikesini taşımaktadır. Lijphart, buradaki tehlikenin büyüklüğünü ilksel bağlılıkların (sadakatin)³⁰ son derece güçlü oluşuyla açıklamaktadır. Ona göre, bu bağlılıkları ortadan kaldırmaya yönelecek herhangi bir çabanın başarılı olma ihtimalinin zayıflığı bir yana, bu çabalar ters teperek katmanların kendi içlerindeki bağlılığını artırma ve katmanlar arası şiddeti tetikleme riskini de taşımaktadır.³¹

Ayrıca, bu yaklaşımı savunanlar, ulusal bütünleşmeyi herhangi bir demokrasi biçiminin ön şartı olarak gördüklerinden, oydaşmacı demokrasiyi de toplumu bütünleştirmenin yöntemlerinden biri olarak kabul etmemekte ve bu tip girişimlerin toplumu birleştirme ve uluslaştırma sonucunu değil, katmanları kendi içlerinde güçlendirerek, daha da siyasallaştırarak ve siyasetin meşru özneleri hâline getirerek, tam tersine bölünmeyi teşvik ettiğini ileri sürmektedirler.³²

Siyasal gelişme kuramcılarının çok katmanlı toplumlara ilişkin görüşleri, bu toplumlarda demokrasinin ancak demokrasi dışı yöntemlerle katmanların ortadan kaldırılmasından ve modern ulusun yaratılmasından sonra mümkün olacağı sonucuna varmaktadır. Kısacası, siyasal gelişme kuramcılarına göre, çok katmanlı bir toplumda istikrarlı bir demokratik rejim mümkün değildir.³³

Siyasal kültür üzerinde çalışanlar da çok katmanlı toplumlarda istikrarlı bir demokrasinin gelişmesi konusunda kötümserdirler. Bu kuramcılara göre,

²⁹ Elazar'a göre, ulus devletin tanımlayıcı unsurlarından biri türdeşliğe ulaşma çabasıdır. Bunun doğal sonucu, türdeş olmayan halkların zorla türdeşleştirilmesidir. Yazar, buna örnek olarak, Fransız Hükümeti'nin, Bretonları, Oksitanyalıları ve benzerlerini, çocuklarına diledikleri isimleri vermelerini engelleyecek kadar sert yöntemlerle asimile etmesini göstermektedir. Elazar, 1995, s. 8.

³⁰ Geertz'e göre ilksel bağlılık (primordial loyalty), soy, din, dil gibi sebeplerle birbirleriyle doğal olarak aynı cemaate mensup olduklarını hissedenden/düşünen insanların cemaatlerine duydukları sadakattir. Geertz, s. 259-260.

³¹ Lijphart, 1977, s. 24.

³² Furnivall, s. 503.

³³ Smith, bu tip toplumlarda hükümet işlevinin sürekli bir biçimde icra edilebilmesinin yolunun katmanlardan birinin sistemi domine etmesi ya da federalizm olduğunu söyleyerek, en azından demokratik bir yönetimin imkân dahilinde olduğuna vurgu yapmıştır. Smith, s. 14.

meşru bir demokrasiyi tanımlamanın en geçerli yollarından biri de ılımlı bir çatışma ortamının varlığıdır.³⁴ Toplumda katmanlaşmanın var olduğu bir ortamda siyasal çatışmanın ılımlı bir biçimde cereyan etmesi onlara göre mümkün değildir. Bu kuram yandaşları, siyasî çatışmanın ılımlı hâle getirilmesi, dolayısıyla istikrarlı bir demokrasinin sağlanabilmesi için, birey ve grupların, siyasal anlam taşıyan ve birbirleriyle kesişen çok sayıda bağa sahip olmasını yaşamsal önemde görmektedirler.³⁵ O nedenle, onlara göre, istikrarlı bir demokrasi için, örneğin dil ve din gruplarının arasında değil, içinde ayrılmalar olması gereklidir.³⁶ Çok katmanlı toplumlarda ise durum bunun tam tersidir. Toplumsal katmanlar, konuşulan dile, mensubu olunan dine/mezhebe ya da etnik kökene göre ayrılmışlar ve toplumdaki her türlü siyasî ve sosyal örgütlenme bu ayırım çizgileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durumda siyasal kültür kuramcılarının çok katmanlı bir toplumda istikrarlı demokrasinin geliştirilmesi için önerebileceği herhangi bir yol yoktur. Oysa, Avusturya, Belçika, Hollanda ve İsviçre'nin oydaşmacı demokrasi deneyimleri, çok katmanlı toplumlarda istikrarlı bir demokrasiyi yaşama geçirmenin mümkün olduğunu açık bir biçimde göstermiştir.³⁷

Siyasal gelişme ve siyasal kültür kuramcılarının bu görüşlerine karşın günümüzde çok katmanlı toplumlarda istikrarlı bir demokrasinin mümkün olduğunu ileri süren iki temel yaklaşım vardır. Bunlar, Lijphart'ın öncülüğünde geliştirilen “oydaşmacı yaklaşım” ve Horowitz'in öncülüğünde geliştirilen “bütünleştirici (integrative) yaklaşım”dır.

Lijphart'ın oydaşmacı yaklaşımı, çok katmanlı toplumlarda istikrarlı bir demokratik rejimin, katmanlar arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırarak ya da zayıflatarak değil, onları tanıyarak ve istikrarlı bir demokrasinin kurucu unsurlarına dönüştürerek mümkün olduğu iddiasına dayanır.³⁸ Bu yaklaşım, toplumsal katmanları, güç paylaşımı çerçevesi içerisinde ayrı yapılar olarak kurumsallaştırmakta ve siyasî yapının temel kurucu yapı taşlarına dönüştürmektedir.³⁹ Bu konudaki görüşlerini oluştururken Lijphart'ın önündeki temel örnek Hollanda'dır. Hollanda'da, çok katmanlı toplumsal yapı içerisinde istikrarlı bir demokratik rejim yaratılmış ve bu ülkenin

³⁴ Lipset, s. 65.

³⁵ Lipset, s. 71.

³⁶ Lipset, s. 74.

³⁷ Lijphart, 1977, s. 2.

³⁸ Lijphart, 1977, s. 42.

³⁹ O'Flynn and Russell, s. 4.

kendine özgü koşullarının da etkisiyle, uzun vadede katmanlar arasındaki gerilimler azalarak güç paylaşımına duyulan gereksinim ortadan kalkmıştır.

Ancak, bütünleştirici yaklaşım taraftarları, Hollanda dışındaki bir çok örnekte oydaşmacı yaklaşımın başarısız olduğunu göz ardı etmemek gerektiğini ileri sürmektedirler.⁴⁰ Bu yaklaşımın taraftarlarına göre oydaşmacı yaklaşım, toplumsal katmanları birbirinden ayrı yapılarımş gibi kurumsallaştırarak, yalnızca bunları monolitik bütünlermiş gibi ele alma hatasına düşmekle kalmamakta, aynı zamanda ayrılıkları daha da derinleştirmekte⁴¹ ve köktencileri cesaretlendirmektedir.⁴² Bütünleştirici yaklaşım taraftarları, buna ek olarak, oydaşmacılık yanlılarını, sosyal bölünmelerin derinliğini abartmakla ve insanın yeni, ortak ve bölünmeleri çapraz kesen kimlikler oluşturma konusundaki potansiyelini küçümsemekle eleştirmektedirler.⁴³

Bütünleştirici yaklaşım taraftarları, bu nedenle, oydaşmacı yaklaşım yerine, toplumsal katmanların üyeleri arasında işbirliğini teşvik edecek, siyasal bütünleşmeyi sağlayacak mekanizmalara duyulan gereksinime vurgu yapmışlardır. Onlara göre, seçilenlerin işbirliğini gerektirecek katı güç paylaşımı mekanizmaları yerine, seçimde birbirleriyle uzlaşmak konusunda istekli siyasi partilerin ve liderlerin kazanmasını ve uzlaşmaya yanaşmayan köktencilerin saf dışı bırakılmasını kolaylaştıracak yöntemler tercih edilmelidir.⁴⁴

Bununla birlikte, Horowitz'in seçim sistemine ilişkin tezleri arasında öne çıkan ve yazar tarafından merkezci etkileri olduğu (radikal unsurları merkeze yaklaşmak zorunda bıraktığı), ciddi biçimde bölünmüş toplumlarda etnik gruplar arasında uzlaşmayı ve koalisyonu teşvik ettiği gerekçesiyle⁴⁵ önerilen "alternatif oy" mekanizması,⁴⁶ uygulamada sayısal olarak azınlıkta

⁴⁰ Oydaşmacı demokrasiyle ilgili bazı denemelerin başarısız olduğunu Lijphart da kabul etmektedir. Yazara göre, bu yaklaşımın en büyük başarısızlıkları, 1963'teki Kıbrıs krizi ve 1975'teki Lübnan krizidir. Lijphart, 2004, s. 99.

⁴¹ O'Flynn and Russell, s. 5.

⁴² O'Flynn, s. 24.

⁴³ Bu yöndeki eleştiriler için bkz. McGarry and O'Leary, 2006b, s. 250.

⁴⁴ Horowitz, 1993, s. 35; Aynı zamanda bkz. O'Flynn and Russell, s. 5.

⁴⁵ Horowitz, 2006, s. 652.

⁴⁶ Alternatif oy sisteminde, seçmenler oy kullanırken, seçilmesini istedikleri adayları tercihlerine göre sıralarlar. Bir aday aldığı ilk tercihlerin hesaplanması sonucunda salt çoğunluğa ulaşırsa seçilir. Eğer kimse ilk tercihlerin hesaplanması sonucunda salt çoğunluğa ulaşamamışsa, en az oy alan aday elenir ve onun almış olduğu oylar ikinci

olan toplumları sistemin dışına itme tehlikesi taşımaktadır. Örneğin Kıbrıs gibi iki katman arasındaki nüfus farkının son derece belirgin olduğu ülkelerde bu yaklaşımın hayata geçirilmesi sonucunda, hükümetin, tamamen Kıbrıslı Türklerin de oy verebileceği ılımlı Kıbrıslı Rumlardan oluşması kaçınılmazdır. Lijphart'ın dediği gibi, sayısal olarak azınlıkta bulunan toplumsal katmanın böyle bir düzenlemeye olur vermesini ya da onun sonuçlarından memnun kalmasını tahayyül etmek mümkün değildir.⁴⁷ Kaldı ki, bu şartlar altında çoğunlukta olan toplumsal katmanın ılımlı olmayan kesimleri de yönetimde temsil edilmediklerinden şikâyetçi olacaklar ve zaman içinde sistemi değiştirmek için sistem dışı yollara başvurmaları söz konusu olabilecektir.

Nitekim, bütünleştirici yaklaşım taraftarları dahi, Kosova, Kongo, Keşmir ve Sudan gibi, bölünmelerin çok derin ve yakın zamandaki şiddetin anılarının çok taze olduğu örneklerde bütünleştirmenin yol gösterici ilke olarak seçilmesinin gerçekçi olmadığını ve bu tip durumlarda oyaşmacı yaklaşımın daha geçerli olacağını kabul etmektedirler.⁴⁸ Bu arada bu yöntemin bugüne kadar yalnızca Fiji'de denenmesi ve uygulamanın hayata geçirilmesinden bir yıl sonra sistemin çökmüş olması⁴⁹ da bütünleştirici yaklaşım konusundaki endişeleri artırmaktadır.

Bu yazının konusu olan “birleşik Kıbrıs devleti” açısından bakıldığında, çoğunlukta olan Kıbrıs Rum toplumundaki eğilimlerden birinin, nüfus yapısından kaynaklanan türdeşliği öne çıkararak, Kıbrıs'ta yekpare bir halk bulunduğu kabulünden hareketle, çoğunlukçu demokrasiye ve üniter devlete dayanan bir anayasal tercihi gündeme getirmek olduğu görülür. Bu yaklaşıma sahip olanlara göre, sayısal olarak azınlıkta bulunan Kıbrıs Türk toplumuna mensup bireylere temel hak ve özgürlüklerin ve günümüz çok kültürlü toplumlarındakine benzer azınlık haklarının verilmesi yeterli olacaktır.⁵⁰

tercihlere göre yeniden dağıtılır. Adaylardan biri salt çoğunluğa ulaşmaya kadar süreç devam eder. Lijphart, 2004, s. 108.

⁴⁷ Lijphart, 2004, s. 98.

⁴⁸ O'Flynn and Russell, s. 5-6.

⁴⁹ Lijphart, 2004, s. 98.

⁵⁰ Bu yaklaşımın örneklerinden birini, Kıbrıslı Türklerin çok ciddi güvenlik ve var oluş sorunları yaşamasına yol açan Akritas Planı'nın merkezinde yer alan 'tek halk' kavramını, başkanı olduğu gizli örgütün üyelerine verdiği eğitimde açıklayan Polikarpos Yorgacis'in anlattıklarında bulmak mümkündür. Yorgacis, eğitimde, “Kıbrıs'ta tek ve birleşik bir

Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler'in 1977'den beri Kıbrıs sorununun çözümü için kabul ettiği temel parametrenin coğrafi esaslı bir federalizm olması, bu görüşün toplumlararası görüşmelerde savunulmasını olanaksız kılmaktadır. Kıbrıs Rum Liderliği, bu noktadan hareketle, görüşme masasında daha çok merkezi yanı güçlü ve çoğunlukçu yöntemlerle desteklenmiş bir federasyonu savunma eğilimi içerisine girmiştir. Yetkilerin ağırlıklı olarak federal devlette toplanmasına, kurucu devletlerin nüfus yapılarının türdeş olmamasına ve başkanlık sistemine ilişkin öneriler bu tezlere örnek olarak gösterilebilir. Oysa Lijphart, çok katmanlı toplumlarda istikrarlı demokrasi için federasyonun yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmesinin⁵¹, federe devletlerin nüfus yapılarının nispeten türdeş olmasının⁵² ve başkanlık sistemi gibi “defolu” alternatifler üzerinde durulmamasının⁵³ önemine dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi Kıbrıs Rum Liderliği'nin görüşme masasındaki yaklaşımının, federasyonu BM parametrelerinden kaynaklanan bir zorunluluk olduğu için kabul etme ancak yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş federalizmi ve oydaşmacı demokrasiyi reddetme anlayışı üzerinden şekillendiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, öncelikle, “birleşik Kıbrıs devleti”nin kurulabilmesi hâlinde çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olacağı olgusundan hareketle, demokrasiye geçiş için toplumun anti demokratik yöntemlerle türdeşleştirilmesinin kabul edilemeyeceğini, böyle bir eğilimin demokratik olmadığını, dahası iki toplum arasında çatışmayı ve yeniden bölünmeyi kaçınılmaz kılacağını söylemek gerekir. O hâlde, “birleşik Kıbrıs devleti”nde çok katmanlı toplumsal yapı üzerine kurulmuş istikrarlı bir demokrasiyi mümkün kılacak yöntemler üzerinde düşünmek gerekir.

halkın yaşadığını, hiçbir biçimde ırk ayrımı yapılmadığını ve Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin ettikten [Enosis'i gerçekleştirdikten] sonra, Kıbrıslı Türklerin hiçbir şeyden korkmaması gerektiğini, çünkü anayasal haklarının güvence altına alınacağını vurguluyordu”. Kızılyürek, 2005, s. 397.

⁵¹ Lijphart, 2004, s. 105.

⁵² Lijphart, 2004, s. 105.

⁵³ Lijphart, 2004, s. 106.

Lijphart, parlamenter sistemdeki karar alma yetkisiyle donatılmış bakanlar kurulunun, başkanlık sistemlerindeki tek kişiden oluşan yürütme ve yalnızca danışmanlık göreviyle donatılmış kabineye oranla güç paylaşımı konusunda daha uygun bir seçenek olduğunu söylemektedir. Lijphart, 2004, s. 101.

Kanımcı, bu yöntemler, her ikisi de çoğunlukçu demokrasi yaklaşımının⁵⁴ reddinden hareketle oluşturulmuş olan oydaşmacılık⁵⁵ ve federalizmdir.⁵⁶

Aşağıda, öncelikle federalizm ve oydaşmacı demokrasi ele alınacak, daha sonra ikisi arasındaki ilişki tartışılacak ve sonuç olarak “birleşik Kıbrıs”ta istikrarlı demokrasinin sağlanabilmesi için nasıl bir anayasal sisteme sahip olunması gerektiği belirlenmeye çalışılacaktır.

V. FEDERALİZM

Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Kıbrıs Rum tarafının birinci tercihinin merkezi bir üniter devlet, Kıbrıs Türk tarafının birinci tercihinin de iki ayrı devlet veya en azından konfederasyon olduğu bilinmektedir. Federalizm, bu iki tercihin dışında, ikisini de reddeden ama bir noktada bağdaştırmaya/uzlaştırmaya çalışan bir model olarak gündeme gelmektedir. Livingston, bağımsızlığa yönelik taleplerle merkezileşmeye yönelik talepler arasındaki çatışmanın sonucunun bir federal sistem olduğunu söylemektedir. Yazara göre, bu çatışmada hangi taleplerin üstünlük sağladığına bağlı olarak, üniter devlete ya da tam tersine (ki Kıbrıs örneğinde bu konfederasyon olacaktır) yaklaşan bir federal model gündeme gelecektir.⁵⁷ Nitekim, Kıbrıs’ta hâlihazırda devam eden görüşmelerde, Kıbrıs Rum tarafı masaya getirdiği tezlerle kurulacak olan federasyonu olabildiğince üniter devlete, Kıbrıs Türk tarafı da konfederasyona yaklaştırmaya çalışmaktadır.⁵⁸

⁵⁴ Elazar, çoğunlukçuluğu, bileşik (compound) ve basit (simple) olmak üzere ikiye ayırır. Yazara göre, bileşik çoğunlukçulukta çoğunluk, alelade toplamaya dayanan basit çoğunluktan farklı olarak, ayrı bölgelerin ya da grupların çoğunluklarının bileşiminden meydana gelmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle, federalizmi ve oydaşmacılığı çoğunlukçuluğun reddi olarak değil, daha geniş bir konsensüse ulaşmaya yönelik bileşik çoğunlukçuluk olarak kabul etmek gerekir. Elazar, 1985, s. 19.

Bakvis de, federalizm ve oydaşmacılığın basit çoğunlukçu demokrasi yaklaşımının reddine dayandığını söylemektedir. Bakvis, s. 57.

⁵⁵ Bu arada literatürde tüm yazarların oydaşmacılığın istikrarlı bir demokrasi sağlayabileceği konusunda hemfikir olduklarını düşünmemek gerekir. Bu demokrasi yaklaşımının muhalifi olan yazarlar, onun uyumsuzlukları çözmeyp bölünmeleri kurumsallaştırdığını, istikrarlı demokrasiyle bağdaştırılamaz olduğunu, böyle bir demokrasinin devamlılığı olamayacağını, işlevsel olmadığını, etkili bir biçimde çalışmayacağını, hatta gerçek demokrasinin korkunç bir parodisinden ibaret olduğunu iddia etmektedirler. Oydaşmacı demokrasiye yöneltilen bu eleştirilerin bir derlemesi için bkz. McGarry and O’Leary, 2006a, s. 46.

⁵⁶ Lijphart, 1985, s. 3.

⁵⁷ Livingston, s. 90.

⁵⁸ Bu konuda bkz. Erhürman, 2010, s. 38.

Bununla birlikte, kapsamlı bir çözüme ulaşmanın mümkün olması hâlinde kurulacak devletin biçiminin federasyon olacağına kimsenin kuşkusu olmadığına göre, federasyonun tanımı ile birincil ve ikincil unsurları konusunda taraflar arasında anlaşma olup olmadığını saptamak önemlidir.

Elazar'a göre, bir siyasi sistem "bir anlaşmayla kurulmuşsa, her biri bağımsız meşruluğa ve sistem içerisinde anayasal güvenceye kavuşturulmuş iki 'arena'dan, 'düzlem'den, 'alan'dan ya da 'tabaka'dan oluşan bir yönetime sahipse ve bu yönetimlerin kendilerine ait kurumları, yetkileri ve sorumlulukları varsa, söz konusu siyasi sistem federal kabul edilir".⁵⁹

Elazar'ın tanımındaki anlaşma (compact) kavramı üzerinde biraz durmak gerekir. Bilindiği gibi, birden çok devlet arasında imzalanan bir sözleşmeyle kurulmak federasyonların değil, konfederasyonların özelliğidir.⁶⁰ Federasyonların bir anayasayla kurulduğu doktrinde genel kabul görmüştür. Elazar'ın burada sözünü ettiği, federasyon kurulmadan önce siyasi elitlerin yaptıkları pazarlıklar sonucunda belli değerler ve ilkeler üzerinde varılan anlaşmadır.⁶¹ Bu konularda varılan anlaşmalar, daha sonra, Burgess'in deyimiyle federasyonun doğum belgesi olan anayasada düzenlenecektir.⁶²

Lijphart, federasyonun birincil özelliğinin federal ve federe yönetimler arasında güvenceli bir yetki paylaşımı olduğunu söylemektedir. Yazara göre, ikincil özellikler ise, yazılı anayasa, iki meclislilik, ikinci mecliste eşit ya da sayısal azınlıkta olan kurucu birimler lehine orantısız temsiliyet, kurucu birimlerin kendi anayasalarını tek taraflı olarak değiştirebilmelerine karşın federal anayasayı değiştirme sürecine katılma haklarının bulunması ve yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş bir yönetsel yapıdır.⁶³ Bu özellikleri, kısaca da olsa, tek tek ele alıp incelemekte ve Kıbrıs'ta devam etmekte olan müzakere sürecinde üzerlerinde uzlaşıp uzlaşılmadığını saptamakta yarar vardır.

⁵⁹ Elazar, 1984, s. 29-30.

⁶⁰ Wheare, s. 32.

⁶¹ Burgess, s. 156.

⁶² Burgess, s. 157.

⁶³ Lijphart, 1985, s. 4-5.

1. Federal ve Federe Yönetimler Arasında Güvenceli Yetki Paylaşımı

Bir federasyondan söz edilebilmesi için, her şeyden önce, federal ve federe birimler arasında güvenceli bir yetki paylaşımı bulunması gerekir. Burada sözü edilen güvence özellikle federe birimler açısından önemlidir. Federe birimlerin oluru alınmaksızın yetki paylaşımı konusunda bir değişiklik yapılması söz konusu olmamak gerekir. Lijphart'a göre, bir devlete federasyon diyebilmek için esas önemli olan, federal ve federe birimler arasındaki yetki paylaşımının güvence altında olması ve federe birimlerin oluru alınmaksızın bu konuda herhangi bir değişiklik yapılamamasıdır.⁶⁴

Böyle bir güvencenin sağlanabilmesinin en önemli yolu, yetki paylaşımının yazılı bir anayasada⁶⁵ düzenlenmiş olmasıdır.⁶⁶ Bu paylaşımın bir federal yasada düzenlenmiş olması hâlinde federal parlamento dilediği zaman yetki paylaşımına ilişkin ilkeleri değiştirebilecek, bu durum federe birimler açısından güvencesiz bir ortam yaratacaktır. O nedenle ki federasyonlarda anayasanın üstünlüğü ilkesi geçerlidir.⁶⁷ Bu ilkenin iki sonucu vardır. Birincisi federasyonun varlığının anayasaya dayanması, yani federal ve federe birimlerin tüm yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin doğrudan doğruya anayasadan kaynaklanmasıdır.⁶⁸ İkinci sonuç ise bağımsız ve tarafsız bir yargı organının anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli olmasıdır.⁶⁹

Kanımca, Lijphart'ın federalizmin tali unsurları arasında saydığı federe birimlerin federal anayasayı değiştirme sürecine katılmaları da, en azından anayasanın yetki paylaşımına ilişkin hükümleri söz konusu olduğu zaman, bu asli unsurun vazgeçilmez bir parçası sayılmak gerekir. Çünkü, federal

⁶⁴ Lijphart, 1979, s. 503.

⁶⁵ Wheare'a göre, "federal bir anayasada hükümetin [federasyonun] yetkileri tüm ülkenin hükümetiyle [federal devletle] ülkenin parçalarının hükümetleri [federe devletler] arasında öyle bir biçimde bölünmektedir ki, her hükümet kendi alanı içinde hukuksal açıdan bağımsızdır". Wheare, s. 26.

⁶⁶ Kanımca, federasyonlarda yazılı anayasa güvenceli yetki paylaşımı için şarttır. O nedenle bu yazıda, Lijphart'tan ayrılarak, yazılı anayasa bir tali unsur olarak ele alınmayacaktır. Yetki paylaşımının yazılı olmayan anayasayla da güvenceli hâle getirilebileceği teorik olarak düşünülebilse bile, özellikle çok katmanlı toplumlarda bunun sürekli bir tartışma ve istikrarsızlık sebebi olacağı kanımca açıktır.

⁶⁷ Burgess, s. 158; Wheare, s. 29.

⁶⁸ Dicey, s. 144.

⁶⁹ Burgess, s. 158.

devletle federe devletler arasındaki yetki paylaşımının güvenceli olabilmesi için federal devlet organlarının federe devletlerin oluru almaksızın anayasadaki yetki paylaşımına ilişkin ilkelerde bir değişiklik yapamaması şarttır. Nitekim federasyonlarda anayasanın yetki paylaşımına ilişkin düzenlemelerinin değiştirilmesi için federal parlamentonun her iki kanadının onayı gerekmekte, bunun yanında, Kanada ve ABD’de eyaletlerin nitelikli çoğunlukla, Hindistan’da da salt çoğunlukla oluru aranmaktadır. İsviçre ve Avustralya’da ise, referandumlarda hem federasyonun halkının çoğunluğunun, hem de federe devletlerin çoğunluğunda federe devlet halklarının çoğunluğunun evet demesi gerekir.⁷⁰ Bu anlamda federal anayasalar sert anayasalardır ve Wheare’a göre bu federalizmin kaçınılmaz bir sonucudur.⁷¹

Kıbrıs’ta hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde taraflar, yetki paylaşımının anayasada düzenlenmesi, anayasanın üstünlüğü, anayasanın değiştirilmesi için yalnızca federasyon halkının değil, kurucu devletlerin halklarının da olurunun alınması ve iki kurucu devletten gelecek eşit sayıda üyeden oluşacak bir anayasa mahkemesinin kurulması konularında anlaşmışlardır.

2. İki Meclislilik

Federasyonlarda kural olarak biri federasyonun halkını, diğeri de federe devletleri temsil eden iki ayrı meclis vardır. Federe devletleri temsil eden ikinci meclisin varlığı, çok katmanlı toplumlarda, özellikle sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanın federal düzeyde temsil edilmesi açısından yaşamsal önemdedir. Bu temsilin anlamlı olması, ikinci meclisin de birinci meclis kadar veya en azından ona yakın bir güçte olmasıyla mümkündür.

Kıbrıs’ta, hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde, taraflar “birleşik Kıbrıs”ın iki meclisi olması ve tüm tasarı ve tekliflerin her iki meclisten de geçerek yasalaştırılması konusunda anlaşmışlardır.

3. İkinci Mecliste Nüfus Açısından Azınlıkta Olan Federe Birimler Lehine Orantısız Temsiliyet

Nüfus açısından azınlıkta olan kurucu birimlerin ikinci mecliste nüfus oranlarının gerektirdiğinden daha fazla temsilci bulundurması federasyonlarda genel kuraldır. Özellikle “birleşik Kıbrıs” gibi iki kurucu devletten oluşması

⁷⁰ Burgess, s. 157-158.

⁷¹ Wheare, s. 30.

düşünülen ve kurucu devletlerin nüfusları arasında önemli farklar bulunacağı belli olan federasyonlarda, ikinci mecliste her federe devletin eşit sayıda temsilcisinin bulunması, buradaki temsiliyeti küçük kurucu devlet için anlamlı kılmak açısından önemlidir.

Kıbrıs'ta, hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde, taraflar ikinci mecliste her iki kurucu devletin eşit sayıda temsilciye sahip olması konusunda hemfikirdirler.⁷²

4. Federe Birimlerin Kendi Anayasalarını Tek Taraflı Olarak Değiştirebilmelerine Karşın Federal Anayasayı Değiştirme Sürecine Katılma Haklarının Bulunması

Federasyonda federal anayasa yanında her bir federe birimin kendi anayasasına sahip olması genel kuraldır. Bunun doğal sonucu olarak federe birimler, kendi anayasalarını, anayasada belirlenen yönetime göre ve federal anayasaya aykırı olmayacak biçimde, tek taraflı olarak değiştirebileceklerdir.

Federal anayasanın yukarıda tartışılan yetki paylaşımına ilişkin hükümleri dışında kalan düzenlemeleri söz konusu olduğunda, anayasanın yapılması ya da değiştirilmesi için yalnızca federasyon vatandaşlarının salt çoğunluğunun ya da daha fazlasının oyunun yeterli kabul edilmemesi, bunun için federe birimlerin onayının da aranması gerekir.

Kıbrıs'ta hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde bu konuda taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlık yoktur.

5. Yerinden Yönetim⁷³ ilkesi

Federasyonların “merkezi olmama ilkesi”ne dayandığı konusunda genel bir fikir birliği vardır.⁷⁴ Oysa Lijphart, yerinden yönetim ilkesini, yukarıda sözü edildiği gibi, federasyonun ikincil unsurlarından biri olarak belirtmekle birlikte, her federasyonun yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlendiği

⁷² İkinci mecliste yer alacak temsilcilerin seçiminde uygulanacak ilkelere ilişkin tartışmalar için bkz. Kızılyürek-Erhürman, s. 129-131.

⁷³ Elazar, “decentralization” (yerinden yönetim) teriminin federasyonlar için kullanılmasının doğru olmayacağı kanaatindedir. Ona göre, federasyonların özelliği merkezsiz (noncentralized) olmalarıdır. Yerinden yönetimden söz edildiğinde, dilediği zaman merkezileşebilecek ve dilediği zaman yerinden yönetim ilkesini kabul edebilecek bir “merkez” var sayılır. Oysa federasyonlarda federe devletler de aynen federal devlet gibi yetkilerini doğrudan doğruya anayasadan almaktadırlar. Elazar, 1984, s. 14.

⁷⁴ Uygun, s. 115.

görüşünde değildir. Yazara göre, merkeziyetçi ya da yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş federasyonlar olabileceği gibi, merkeziyetçi ya da yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş üniter devletler de bulunabilir.⁷⁵ Bu nedenle yazar, federasyonlardaki yerinden yönetim ilkesini ayrıca tanımlama gereği hissetmiş ve bunun, federe devletlerin yetkilerinin üniter devletlerdeki bölge yönetimlerinininkilere oranla fazla olması anlamına geldiğini söylemiştir.⁷⁶ Yani yazara göre, her durumda üniter devletlerdeki bölge yönetimlerine oranla daha fazla yetkiye sahip olmaları gerekse de, federe devletler bazı federasyonlarda daha fazla, bazılarında daha az yetkilendirilmişlerdir ve bu farklılık merkeziyetçi ve yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş federasyonları birbirinden ayırmayı mümkün kılmaktadır.⁷⁷

Kıbrıs'ta hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde, taraflar arasındaki temel görüş ayrılıklarından biri bu noktadadır. Kıbrıs Rum tarafı, sayısal olarak çoğunlukta olduğunun ve merkezde her durumda daha fazla söz sahibi olacağına bilinciyle, merkezi yanı güçlü olan bir federasyonu savunurken, Kıbrıs Türk tarafı, aynı sebeple, olabildiğince fazla yetkinin kurucu devletlere bırakılmasını talep etmektedir. Her iki tez de, Birleşmiş Milletler'in temel parametresi olan federasyonun kapsamı içerisinde kaldığından, Birleşmiş Milletler bu konudaki uyuşmazlıkta açıkça taraf olmaktan kaçınmaktadır.

Oysa, aşağıda tartışılacağı gibi, merkezi yanı güçlü olan bir federasyon, federalizmle ters düşmemekle birlikte, katmansal özerkliği zedelediği için, oydaşmacı demokrasiyle bağdaştırılamayacaktır. Aslında, şu anda müzakereleri sürdürmekte olan iki taraf arasındaki temel sorun buradadır. Kıbrıs Rum tarafı, Birleşmiş Milletler parametrelerinin dışına çıkmamak adına federasyonu kabul etmesine karşın, oydaşmacı demokrasi ilkeleri konusunda sorun çıkarmak suretiyle, mümkün olduğunca çoğunlukçu bir anayasal yapıya ulaşmayı hedeflemektedir. Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi federalizm, ilke olarak çoğunlukçuluğun reddi üzerinden gelişen bir sistemdir. O nedenle, böyle bir yapının "birleşik Kıbrıs"ta istikrarlı demokrasiyi sağlayıp sağlamayacağı üzerinde ciddiyle düşünmek gerekir.

⁷⁵ Lijphart, 1979, s. 503.

⁷⁶ Lijphart, 1985, s. 5.

⁷⁷ Lijphart, Avusturalya, Kanada, Almanya, İsviçre, ABD ve Belçika'nın merkezileşmemiş, Venezüela'nın merkezileşmiş federasyonlar olduklarını, Avusturya ve Hindistan'ın da bu iki kategori arasında kaldığını söylemektedir. Lijphart, 2006, s. 186.

VI. OYDAŞMACI DEMOKRASİ

Oydaşmacı demokrasi yazınının önde gelen teorisyenlerinden sayılan Lijphart⁷⁸, bu kavramın dört tanımlayıcı unsuru olduğunu belirtir. Bunlar, büyük koalisyon, karşılıklı veto, orantılılık ve toplumsal katmanların geniş çaplı özerkliğidir.⁷⁹ Bu dört unsurdan hareketle, oydaşmacı demokrasi, kendi içlerinde geniş çaplı özerkliğe sahip toplumsal katmanların kamuda orantılılık ilkesi çerçevesinde temsil edildiği, sayısal azınlıkların sahip oldukları veto benzeri haklarla kendilerini (haklarını) koruma olanağına sahip kılındığı ve ülkeyi yöneten büyük koalisyonlara toplumun belirgin nitelikteki tüm katmanlarının liderlerinin katılımının sağlanması suretiyle hiçbir toplumsal katmanın yönetimden dışlanmadığı, rekabeti değil, işbirliğini ve uzlaşmayı esas alan bir demokrasi biçimi olarak tanımlanabilir.

Kavramı daha iyi analiz edebilmek için onu unsurlarına ayırarak incelemek yararlı olacaktır.

1. Büyük Koalisyon

Oydaşmacı demokrasinin en önemli özelliği, çoğunlukçu demokrasinin aksine, rekabeti değil, işbirliğini ve uzlaşmayı esas almasıdır. Bu noktadan hareketle, ülkeyi yönetecek hükümeti belirlemek amacıyla yapılan seçimlerin sonucunda ülkede var olan belirgin toplumsal katmanlardan herhangi birinin yönetimden tamamen dışlanması oydaşmacı demokrasi anlayışına uygun düşmeyecektir.

İktidarın paylaşılması (power-sharing) olarak da anılabilecek büyük koalisyon, çok katmanlı bir toplumda, tüm toplumsal katmanların siyasi liderlerinin ülkeyi birlikte yönetmesi anlamına gelir.⁸⁰

Almond, çoğunlukçu Anglo-Amerikan demokrasilerini oyun metaforuyla açıklamaktadır. Almond'a göre, bir oyunun iyi bir oyun olarak kabul edilebilmesi için, sonucun önceden kestirilmesinin imkânsız olması ve

⁷⁸ Lijphart, İngilizcede, sırasıyla, "politics of accomodation", "consociational democracy" ve "power sharing kavramlarını kullandıktan sonra, 1984 yılından itibaren "consensus democracy" kavramını kullanmaya başlamıştır. Lijphart, 1998, s. 100-101.

Bu yazıda, Lijphart'ın, 1984 tarihli, *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries* adlı kitabını, Türkçeye, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri* başlığıyla çeviren Özbudun ve Onulduran'ın seçtiği "oydaşmacı demokrasi" kavramı tercih edilmiştir.

⁷⁹ Lijphart, 1977, s. 25.

⁸⁰ Lijphart, 1979, s. 500.

bahislerin çok yüksek olmaması gerekir.⁸¹ Çok katmanlı olmayan bir toplumsal yapıda, seçimi kaybeden partinin daha sonraki seçimlerde iktidara gelme olasılığının çok düşük olmaması ve kaybeden partiye oy verenlerin kazanan partinin üyeleri içerisinde de özdeşleşebileceği insanlar bulabilmesi dolayısıyla bahislerin çok yüksek olmadığını düşünmek mümkündür. Ancak, çok katmanlı bir toplumsal yapıda çoğunlukçu modelin uygulanması durumunda, seçimi en kalabalık nüfusa sahip olan katmanı temsil eden siyasi partinin kazanacağını tahmin etmek zor değildir. Ayrıca, seçimi kaybeden siyasi partinin temsil ettiği toplumsal katman, iktidar olanaklarından bu seçimde yararlanamayacağı gibi, bundan sonraki seçimlerde seçim kazanması da, katmanların nüfusları değişmedikçe mümkün olmayacaktır. Bunlara ek olarak, seçimi rakip toplumsal katmanı temsil eden siyasi partinin kazanması, seçim kaybeden siyasi partilerin temsilcisi olduğu toplumsal katmanların sistemde hiçbir biçimde temsil edilmedikleri duygusuna haklı olarak sahip olmaları sonucunu doğuracaktır. Almond'a göre, "*bahisler çok yüksek olduğunda heyecan yerini endişeye bırakacaktır*".⁸² Kısacası, çok katmanlı bir toplumda çoğunlukçu demokrasinin uygulanması, bir yandan oyunun sonucunun kolaylıkla tahmin edilebilmesi, diğer yandan da bahislerin çok büyük olması sonucunu doğuracaktır. Almond'un metaforunu kullanarak söylersek, bu hiç de iyi bir oyun değildir.

Kaldı ki, çok katmanlı olmayan toplumlarda bile, yeni bir anayasa yapmak ya da anayasayı değiştirmek gibi yaşamsal önemdeki konular gündeme geldiği zaman, salt çoğunlukla yetinilmeyip nitelikli çoğunluk aranması gerektiği Rousseau'dan⁸³ beri siyaset bilimcilerin ve anayasa hukukçularının üzerinde büyük ölçüde hemfikir olduğu bir ilkedir. Buradaki mantık da "bahislerin yüksek olması" metaforuyla koşuttur. Yeni bir anayasa yapılırken ya da anayasa değiştirilirken salt çoğunlukla yetinilmeyip nitelikli çoğunluk aranması, böyle bir girişime karşı olanların kaybedeceklerinin hiç de az olmamasıyla ilgilidir.⁸⁴ Unutulmamalıdır ki çok katmanlı bir toplumda alınacak her karar bir anlamda yaşamsal önemdedir. Çünkü bir kararın alınabilmesi için yalnızca toplumsal katmanlardan birinin iradesinin yeterli olması, diğer katmana mensup olanların iradesinin sistem içerisinde

⁸¹ Almond, s. 398-399.

⁸² Almond, s. 399.

⁸³ Rousseau'ya göre, "görüşülen sorun ne denli önemli ve ciddi ise, ağır basan görüş oy birliğine kadar yaklaşmalıdır." Rousseau, s. 124.

⁸⁴ Lijphart, 1977, s. 28.

anlamsızlaşması ve gereksizleşmesi sonucunu doğurarak toplumun bütünlüğünü ve barış içinde bir arada yaşamasını tehlikeye atacaktır.⁸⁵

Buna ek olarak, çok katmanlı olmayan toplumların da büyük koalisyon gereksinim duyacakları zamanların olduğunu unutmamak gerekir. Birçok ülkede özellikle savaş ve kriz durumlarında büyük koalisyonlara gereksinim duyulmuş ve bu yönde uygulamalar yapılmıştır. Çok katmanlı toplumlarda kriz kalıcıdır. Toplumdaki derin bölünmeler çatışma ihtimalini daimi kılmakta, bu nedenle çok katmanlı olmayan toplumların kriz dönemlerinde duyduğu büyük koalisyon gereksinimi çok katmanlı toplumlarda daimi bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁶

Sayısal olarak çoğunlukta olanların, rekabetçi, yarışmacı ve dışlayıcı sistemleri tercih etme ihtimalleri yüksektir. Böyle bir sistem, daha küçük ve daha kolay yönetilebilir, dolayısıyla ilk bakışta daha etkili koalisyonları mümkün kılacaktır. Bununla birlikte, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanların dışlandığı, onların hiçbir biçimde temsil edilmediği yönetsel yapıların gerçekten etkili olma ihtimalinin çok zayıf olacağı unutulmamalıdır. Çok katmanlı olmayan bir toplumda çoğunlukçu demokratik sistemin uygulanması hâlinde, seçimi kazanamayanların, kazananları kendilerinden çok da farklı görmedikleri ve/veya daha sonraki seçimlerde de kendi destekledikleri siyasi partinin iktidara gelmesi umudunu taşıdıkları için kendilerini sistemden dışlanmamış hissetmeleri mümkündür. Ancak, çok katmanlı bir toplumsal yapıda, çoğunlukçu sistemin uygulanması ve etkili ve küçük koalisyonların oluşturulması amacıyla bazı toplumsal katmanların liderlerinin yönetimden tamamen dışlanması hâlinde, dışlanan toplumsal katmanın kendini sadece yönetimden değil, sistemden de dışlanmış kabul edeceğini ve bu durumun bir yandan etkili yönetimi, diğer yandan da istikrarlı demokratik rejimi tehlikeye sokacağını unutmamak gerekir.⁸⁷

Büyük koalisyonlar parlamenter sistemlerde ve başkanlık sistemlerinde farklı biçimlerde oluşturulabilecektir. Eğer hükümet sistemi parlamenter sistemse, ülkedeki tüm belirgin toplumsal katmanların önde gelenlerinin

⁸⁵ Lijphart, 1977, s. 28.

⁸⁶ Lijphart, 1977, s. 29.

⁸⁷ Horowitz'e göre, etnik temelde bölünmüş toplumlarda (ethnically divided societies) çoğunluk yönetimi çözüm değil, sorundur; çünkü çoğunluğun azınlık üzerinde sonsuza kadar tahakküm kurması sonucunu doğurur. Horowitz, 1993, s. 29.

katıldığı bir hükümet modeli gündeme gelecektir. Parlamenter sistemde ikinci ihtimal, önemli danışma işlevleriyle donatılmış bir büyük konseyin ya da komitenin kurulmasıdır.⁸⁸

Ülkede başkanlık sistemi yürürlükteyse, o zaman ya başkanla bazı üst düzey yöneticiler arasında iktidar paylaşımına gidilecek veya başkanla birlikte görev yapacak bir büyük konsey ya da komite kurularak ülkedeki belirgin toplumsal katmanların önde gelenlerinin bu komite içerisinde başkanla birlikte çalışması sağlanacaktır.⁸⁹

Kıbrıs'ta hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde Kıbrıs Rum Liderliği, 1960 Anayasası'ndakine benzer bir başkanlık sisteminin⁹⁰ kurulmasını savunmaktadır. Kıbrıs Rum tarafı, bu bağlamda, başkanla başkan yardımcısının aynı topluma mensup olmamasını ve bakanların bir kısmının Rum, bir kısmının Türk olmasını kabul etmiştir. Bu konuda yapılan ilk öneri, iki toplumun başkan ve başkan yardımcısı adaylarının tek listeye seçime girmesi ve Kıbrıslı Rumların oylarının ağırlığının % 70, Kıbrıslı Türklerin oylarının ağırlığının da % 30 olması üzerinden şekillenmiştir. Bir yandan tek liste aracılığıyla Horowitz'in bütünlleştirici yaklaşımının, diğer yandan da çoğunlukçu ilkelerin belirleyici etkisi altındaki bu öneri Kıbrıs Türk tarafınca reddedilince⁹¹, Rum tarafı bu yaklaşımların etkilerini azaltacak öneriler geliştirmeye çalışmıştır. Kıbrıs Rum tarafının bu konudaki son önerisine göre Kıbrıslı Rum başkan Kıbrıslı Rumlarca, Kıbrıslı Türk başkan yardımcısı da Kıbrıslı Türklerce seçilecek ancak her iki topluma mensup seçmenler diğer toplumun seçeceği liderin seçiminde de % 20 oranında etkiye sahip olacaktır. Görüldüğü gibi bu son öneride çoğunlukçu yaklaşım terk edilmiş ancak bütünlleştirici yaklaşım, etkisi zayıflatılmış bir biçimde de olsa korunmuştur.

Kıbrıs Rum tarafının yürütme organının oluşumu konusundaki çoğunlukçu yaklaşımının bir diğer yansıması, bakanlar kurulundaki Türk üyelerin sayısı konusunda ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs Rum tarafına göre bakanlar kurulundaki Rum ve Türk üyelerin oranı Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nda olduğu gibi 7:3 olmalıdır.

⁸⁸ Lijphart, 1977, s. 25.

⁸⁹ Lijphart, 1977, s. 25.

⁹⁰ 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'ndaki yürütme organına ilişkin düzenleme ve sui generis başkanlık sistemi konusunda bkz. Erhürman, 2011, s. 77-86.

⁹¹ Kıbrıs Türk tarafının bu öneriyi reddetme gerekçeleri için bkz. Erhürman, 2009, s. 139-141.

Kıbrıs Rum tarafının yürütme organı konusunda çoğunlukçuluk ilkesine sadık kaldığı en önemli noktalardan biri de karar alma yöntemidir. Geliştirilen öneriye göre, karar alınabilmesi için bakanlar kurulunda en az bir Türk üyenin olumlu oyunu da içeren salt çoğunluğa gereksinim olacaktır. Ancak, böyle bir karar çıkmazsa, sorunun çözümü için, başkan, başkan yardımcısı ve iki toplumu temsil eden iki bakandan oluşan dört kişilik bir komisyon kurulacak, bu komisyonun salt çoğunlukla karar alamaması durumunda, başkanın oyu kararı belirleyecektir. Kıbrıs Rum tarafının dönüşümlü başkanlık konusundaki önerisinin 4 yıl bir Rum'un, iki yıl da bir Türk'ün başkanlık yapması şeklinde olduğu dikkate alınırca, sayısal olarak çoğunlukta olan toplumun kararların çoğunda belirleyici etkiye sahip olacağı açıktır.

Görüldüğü gibi büyük koalisyon konusunda Kıbrıs Rum tarafının önerilerini, bir yandan bu ilkeyi kabul eder gibi görünürken, diğer yandan oydaşmacı ilkeler yerine çoğunlukçu ve bütünleştirici ilkeleri hâkim kılma çabası olarak algılamak mümkündür.

2. Orantılı Temsil

Çok katmanlı bir toplumsal yapıda, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanların temsilcilerinin yalnızca yasama organında ve hükümette yer alması, bu katmanların üyelerinin kendilerini sistem içinde hissetmeleri açısından yeterli değildir. Kamu hizmetinin farklı düzeylerindeki temsiliyet ve kamu kaynaklarının dağıtım biçimi de bu toplumsal katmanların kendilerini sistemden dışlanmamış kabul edebilmeleri açısından önemlidir.⁹² O nedenle, özellikle kamu hizmetlerine atamalarda her toplumsal katmanın kamu hizmetlerinde anlamlı bir biçimde temsil edilmesine özel bir özen gösterilmesi gerekir. Sayısal olarak azınlıkta olan katmanlar, kamu hizmetlerinde yeterli oranda yer almadıklarını ya da kamu kaynaklarından yeterince yararlanamadıklarını düşündükleri zaman, liderlerinden bazılarının hükümette yer alıyor olmasının onları tatmin etmesi kuşkusuz ki mümkün olmayacaktır. Bu şartlar altında, sistemden yalnızca liderin müstefit olduğu, dolayısıyla liderin, ilgili toplumsal katmanı değil, yalnızca kendi çıkarlarını temsil ettiği inancı yayılabilecek ve bu inanç uzun vadede liderin liderliğini tartışmalı hâle getireceği için, onun hükümette yer

⁹² Lijphart'a göre, "orantılı temsil", siyasi temsilde, kamu hizmetindeki atamalarda ve kamu kaynaklarının dağıtımında temel ölçüttür. Lijphart, 1979, s. 501.

alması ilgili toplumsal katmanın sistemden kopmasını engellemeyecektir.⁹³

Kıbrıs'ta hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde Kıbrıs Rum Liderliği toplumsal katmanların federal idarede nüfuslarıyla orantılı bir biçimde temsil edilmesini ilke olarak kabul etmektedir. Ancak, aşağıdaki başlıkta tartışılacağı gibi, böyle bir düzenleme iki katman arasındaki nüfus farkının çok fazla olduğu “birleşik Kıbrıs” gibi bir ülkede oydaşmacı ilkelerin hayata geçirilmesi için yeterli olmayıp, sonuçta çoğunlukçu uygulamaları gündeme getirecektir.

3. Sayısal Olarak Azınlıkta Bulunan Toplumsal Katmanların Kendilerini Koruyacak Hukuki Mekanizmalara Sahip Kılınması⁹⁴

Sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanların önde gelenleri ülkeyi yönetecek büyük koalisyonun içerisinde yer alsalar da, buradaki güçlerinin temsil ettikleri nüfusla orantılı olması durumunda, alınacak kararlara etkide bulunmaları çoğu zaman olanaksızdır. Bu şartlar altında, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanların önde gelenlerinin büyük koalisyon içerisinde yer alması anlamsız hâle gelecek ve bu kişiler ve onların temsil ettikleri katmanlar kendilerini sistemin meşruluğunu sağlayan kuklalar gibi görebileceklerdir. Oysa, oydaşmacı demokrasinin tüm toplumsal katmanları bir arada tutabilmesinin nedeni, göstermelik temsiliyet değil, ülke yönetiminde gerçek işbirliği ve uzlaşmadır. O zaman, büyük koalisyonda temsil edilen toplumsal katmanların sayısal güçlerine bakılmaksızın, onlarla işbirliği ve uzlaşma arayışını gerekli kılacak bazı hukuki mekanizmalara ihtiyaç duyulacağı açıktır. Özellikle çok katmanlı bir toplumun nüfus açısından eşit olmayan iki toplumsal katmana ayrıldığı durumlarda, nüfusla orantılı temsil, karar veren organlarda çoğunluk-azınlık sorununun ortaya çıkmasını engelleyemeyeceğinden, katmanlar arasındaki nüfus farkına bakılmaksızın eşit temsil kullanışlı bir seçenek olacaktır.⁹⁵

Bu amaçla kullanılabilir ikinci mekanizma, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanlara, özellikle onlar için yaşamsal önemde olan

⁹³ Oydaşmacı demokrasinin başarılı olabilmesi için birbiriyle işbirliği yapan ve uzlaşan elitlerin temsil ettikleri toplumsal katmanın mensuplarının desteğini kaybetmemeleri gerekir. Lijphart, 1969, s. 221.

⁹⁴ Lijphart, bu unsura, “karşılıklı veto” ya da “azınlık vetosu” adını vermektedir. Lijphart, 1979, s. 501.

⁹⁵ Lijphart, 1977, s. 41.

konularda veto yetkisi verilmesidir. Lijphart'a göre, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmana verilecek veto yetkisi siyasal korunmanın tek kesin güvencesidir.⁹⁶ Bu yetki sayesinde sayısal olarak çoğunlukta olan toplumsal katmanlar, özellikle sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanlar açısından yaşamsal önemde olan konularda onlara rağmen aldıkları kararları onlara dayatamayacaklar ve en azından bu tip konularda işbirliği ve uzlaşma arayışı içerisinde olmaları gerektiğini bileceklerdir. Sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanlar bu yolla sistem içerisinde alınan kararlar üzerinde gerçek bir etkiye sahip olacaklar, onlar için yaşamsal önemde olan konularda onların oluru alınmadan karar alınmaması, diğer konularda işbirliği yapılmasını da kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte, sayısal azınlığa verilecek veto yetkisinin azınlığın tiranlığına yol açma riski taşıdığı literatürde dillendirilmektedir. Lijphart, bu riskin, sonuç itibarıyla her toplumsal katmanın sistemdeki tıkanıklığının sistem için yaratacağı tehlikeyi fark etmesiyle aşılabileceğini ileri sürmektedir.⁹⁷ Unutulmamalıdır ki sistemin randımanlı bir biçimde işlemesi yalnızca sayısal olarak çoğunluğa sahip olan katman için değil, azınlıktaki katmanlar için de yaşamsal önemdedir.

Sayısal azınlığa tanınan veto yetkisi bazı oydaşmacı demokrasilerde mevzuatta açıkça düzenlenirken, bazılarında da bir teamül olarak yerleşmiştir. Hollanda ve İsviçre, azınlık vetosunu teamül olarak uygulayan ülkelere örnek olarak gösterilebilirken, Avusturya'da ve 1970 Anayasa değişikliğinden sonra Belçika'da veto mevzuatta açıkça yer almıştır.⁹⁸

Benzer bir etkiyi, yine sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanlar için yaşamsal önemde olan konularda, karar yeter sayısı açısından sadece üye tamsayısının salt çoğunluğuyla yetinmeyip, her toplumsal katmanın temsilcilerinin kendi içlerindeki çoğunluklarını da arayarak yaratmak mümkündür. Bu durumda da, toplam nüfus içerisindeki payı ne kadar küçük olursa olsun, her toplumsal katman, özellikle kendisi için yaşamsal önemde olan konularda kendi temsilcilerinin salt çoğunluğu olmaksızın karar alınmayacağını bilincinde olacağı için, sistem içerisinde gerçekten temsil edildiğine inanacak ve bu inanç, sisteme bağlılığı artıracaktır.

⁹⁶ Lijphart, 1977, s. 36-37.

⁹⁷ Lijphart, 1977, s. 37.

⁹⁸ Lijphart, 1977, s. 38.

“Birleşik Kıbrıs”taki gibi iki katmanın nüfusları arasında ciddi bir fark bulunan iki toplumlu yapılarda, sayısal olarak azınlıkta olan katmanın temsilcilerinin federal idarede nüfuslarıyla orantılı bir biçimde temsil edilmeleri anlamlı bir temsil sağlamayacaktır. Çünkü böyle bir durumda sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmana mensup bireyler federal idarede yer alsalar da, kararların alınması sürecinde etkili olamayacaklardır. Dolayısıyla, buradaki orantılılığın anlamlı bir temsili mümkün kılacak biçimde olması gerekir. Lijphart’ın, yukarıda sözü edilen, çok katmanlı bir toplumun nüfus açısından eşit olmayan iki toplumsal katmana ayrıldığı durumlarda, nüfusla orantılı temsil, karar veren organlarda çoğunluk-azınlık sorununun ortaya çıkmasını engelleyemeyeceğinden, katmanlar arasındaki nüfus farkına bakılmaksızın eşit temsilin kullanışlı bir seçenek olacağı yönündeki saptaması bu noktada önemlidir. Oysa Kıbrıs Rum Liderliği, hâlihazırda devam etmekte olan müzakerelerde eşit temsil ilkesine şiddetle karşı çıkmakta ve siyasal eşitliğin sayısal eşitlik olarak algılanmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Kuşku yok ki böyle bir durumda sayısal olarak azınlıkta olan katmanın temsili anlamlı kılmanın tek yolu eşit temsiliyet değildir. Ancak, ikinci bir yol olarak akla gelebilecek olan veto yetkisi de, Kıbrıslı Rumlar tarafından, gerek Bakanlar Kurulu’nda, gerekse federal idarede, etkililik ve karar alma süreçlerinde tıkanıklıklar yaşanmaması adına zayıflatılmaya çalışılmaktadır. Konu federal idare olduğunda, liyakat esası ve Kıbrıslı Türklerin her idari organda görev yapacak kadar çok yetişmiş elemana sahip olmadığı iddiası da Kıbrıs Rum Liderliği’nin gerekçeleri arasında yer almaktadır.

Kıbrıs Rum Liderliği’nin bu konudaki önerilerinin oydaşmacılık ilkesinden değil, çoğunlukçu esaslardan esinlendiği açıkça görülmektedir.

4. Geniş Çaplı Katmansal Özerklik

Sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanlar sistem içerisinde kendilerini koruyacak mekanizmalara sahip olsalar da, daha kalabalık olan toplumsal katmanlar tarafından asimile edilme endişesinden kurtulmakta güçlük çekeceklerdir. Özellikle dinsel, dilsel ya da etnik açıdan katmanlara ayrılmış toplumlarda, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katman, doğal olarak daha kalabalık olan toplumsal katman içerisinde erimek istemeyecek ve kendi kimliğini korumaya çalışacaktır. Bu durumda, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanları sistemin onların asimilasyonunu

amaçlamadığı konusunda ikna etmenin en kolay yolu, sistem içerisinde tüm toplumsal katmanlara, salt kendilerini ilgilendiren konuları yönetebilmeleri için geniş çaplı özerklik tanınmasıdır. Bu tip düzenlemeler, kalabalık olan toplumsal katmanların, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanların iç işlerine karışmasını önleyecek ve azınlıkta olan toplumsal katmanları asimilasyon riski karşısında kendilerini koruyacak hukuki olanaklarla donatacaktır. Bu durumda, toplumun tamamını ilgilendiren konular dışında kalan tüm konularda karar alma ve alınan kararları uygulama yetkisi toplumsal katmanlara bırakılacaktır.⁹⁹

Katmanlara verilen özerklik bölgeler bazında olabileceği gibi, olmayabilir de.¹⁰⁰ Eğer her bölgede bir toplumsal katman açık biçimde çoğunluktaysa, özerkliğin bölgeye tanınması aslında toplumsal katmana tanınması anlamına gelecektir. Ancak, toplumsal katmanlar birbirinden coğrafi sınırlarla ayrılmamışsa, yani katmanların mensupları karışık biçimde yaşıyorlarsa, bölgelere verilen özerklik toplumsal katmanların özerkliği anlamına gelmeyecek ve oydaşmacı demokrasinin bu unsuru gerçekleşmemiş olacaktır. Bu nedenle Lijphart, federal teoriyi oydaşmacı teorinin sınırlı bir parçası olarak görmekte ve toplumsal katmanlar arasındaki bölünmelerin coğrafi bölünmelerle örtüştüğü durumlarda federalizmin bir oydaşmacı yöntem olarak uygulanabileceğini söylemektedir.¹⁰¹ Ayrıca, yazara göre, coğrafi bir bölgede yoğunlaşmış biçimde yaşamayan toplumsal katmanlara özerklik tanımak o kadar kolay olmadığından, federalizmin katmansal özerkliği sağlamaya yönelik herhangi bir yöntem olarak değil, son derece avantajlı bir yöntem olarak kabul edilmesi gerekir.¹⁰²

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs sorununun çözümü konusundaki temel parametresinin coğrafi temelli bir federasyon olması, Kıbrıs Rum tarafının görüşme masasında iki bölgeli federasyonu kabul etmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak, yukarıda tartışıldığı gibi, bölgelerde toplumsal türdeşliğin sağlanamaması durumunda Kıbrıs'ta iki bölgelilik, sayısal olarak azınlıkta olan toplumsal katmanın kendini ilgilendiren konularda karar almasını sağlayamayacaktır. Oysa

⁹⁹ Lijphart, 1977, s. 41.

¹⁰⁰ Lijphart, 1979, s. 505.

¹⁰¹ Lijphart, 1977, s. 42.

¹⁰² Lijphart, 1979, s. 506.

Kıbrıs Rum Liderliği, görüşme masasına getirdiği önerilerde, iki bölgeliliğin “etnik yönden arındırılmış bölgeler” yaratmayı gerekli kılmadığı iddiasıyla, Kıbrıs Türk kurucu devletinin türdeş bir toplumsal yapıya sahip olmasını engellemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımın da, oydaşmacı değil çoğunlukçu ilkelere dayandığı açıktır.

VII. EDERALİZM İLE OYDAŞMACI DEMOKRASİNİN İLİŞKİSİ

Çok katmanlı toplumların sorunlarının çözümü için önerilmiş iki anayasal model olan federalizm ile oydaşmacı demokrasinin ortak amacı, böyle bir toplumsal yapıda katmanlar arasındaki gerilimleri egemen bir devlet çatısı altında bir arada yaşamayı mümkün kılacak dereceye indirgemektir.¹⁰³

Çok katmanlı toplumların sorunlarının çözümü için kullanıldıklarında aynı amaca yöneldiler de, bu iki yöntemin tamamen örtüşüklerini iddia etmek mümkün değildir. Her şeyden önce oydaşmacı demokrasi çoğunlukçu demokrasinin tersiyken, federalizm üniter devletin tersidir.¹⁰⁴ Dolayısıyla, teorik olarak oydaşmacı demokrasiyi uygulayan üniter devletlerden söz edilebileceği gibi, çoğunlukçu federal yapılardan söz etmek de mümkündür. Nitekim, uygulamada birçok federasyonun oydaşmacı demokrasi ilkelerine uygun bir biçimde yönetildiği doğru olsa bile, bu ilkeye anayasal sistemlerinde yer vermeyen federasyonlar da vardır. Aynı şekilde, oydaşmacı demokrasi ilkelerini uygulayan birçok devletin federasyon olduğu doğru olsa bile, bu ilkeye anayasal sisteminde yer veren tüm devletlerin federasyon olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁰⁵

1. Oydaşmacı Demokrasi Ne Zaman Federasyon Olur?

Anayasası’nda oydaşmacı demokrasi ilkelerine yer veren bir devletin federasyon olduğunu söyleyebilmek için,

- a) farklı katmanların mensuplarının farklı federe devletlerde yoğunlaşması,
- b) federe devletlerin coğrafi sınırları ile katmanlar arasındaki sınırların hemen hemen örtüşmesi, yani federe devletlerin toplumsal yapılarının aşağı yukarı türdeş olması ve

¹⁰³ Lijphart, 1979, s. 499.

¹⁰⁴ Lijphart, 1979, s. 500.

¹⁰⁵ Lijphart, 1985, s. 4.

c) federasyonun yukarıda belirtilen diğer unsurlarının da sağlanmış olması gerekir.¹⁰⁶

2. Federasyon Ne Zaman Oydaşmacı Olur?

Lijphart'a göre, bir federasyonda oydaşmacı demokrasi ilkelerinin hayata geçirildiğini iddia edebilmek için, bu federasyonun,

a) demokratik olması,

b) çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olması¹⁰⁷,

c) asimetrik olması¹⁰⁸, yani, federe birimlerin toplumsal yapılarıyla federasyonun toplumsal yapısının aynı özellikleri göstermemesi ve bunun sonucu olarak federe birimlerin toplumsal yapılarının nispeten türdeş olması¹⁰⁹,

d) oydaşmacı demokrasinin yukarıda belirtilen dört tanımlayıcı unsurunu anayasal düzenlemeye kavuşturmuş olması,

e) yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş olması,

f) en azından toplumsal katman sayısı kadar federe birime sahip olması gerekir.¹¹⁰

Kıbrıs'ta hâlihazırda sürdürülmekte olan görüşmelerde federasyon, daha önce de söylendiği gibi Birleşmiş Milletler'in temel parametresi olduğuna göre, tarafların bu konuda uzlaşmaması durumunda görüşmelerden kapsamlı bir çözüm çıkmasının mümkün olmadığı açıktır. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken, kurulacak herhangi bir federasyonun, kapsamlı çözüme

¹⁰⁶ Lijphart, 1985, s. 5.

¹⁰⁷ McGarry ve O'Leary'nin çok katmanlı toplumsal yapıya sahip federasyon kavramı yerine kullandığı "çok uluslu federasyon" kavramı, ulus devlet modeli ötesindeki arayışlar açısından dikkate değerdir. McGarry-O'Leary, 2009, s. 5.

¹⁰⁸ Günümüzde federasyonda asimetriden anlaşılan, tüm federe devletlerin özerklikten yararlanması ancak en az bir federe devletin diğerlerinden farklı bir özerklik derecesine sahip olmasıdır. Ancak bu makalede asimetri kavramı, yukarıda aktarıldığı ve Lijphart tarafından tanımlandığı biçimde kullanılacaktır. Günümüzde federasyonlarda asimetri konusunda bkz. McGarry, 2007, s. 105.

¹⁰⁹ Horowitz, federasyonun etnik uzlaşmazlıkları çözmek konusundaki yararlı etkilerinden birincisinin, ülkenin genelinde sayısal olarak azınlıkta bulunan bir toplumsal katmanın, bir federe devlette çoğunlukta olması ve bu yolla yönetme yetkisini kullanması olduğunu söylemektedir. Horowitz, 2008, s. 106.

¹¹⁰ Lijphart, 1979, s. 509-512.

ulaşılsa da, istikrarlı demokrasiyi sağlayabilmek için oydaşmacı ilkelere dayanması gerekliliğidir.¹¹¹ O hâlde, yukarıda bir federasyonun oydaşmacı ilkelere dayanması için gerekli olduğu belirtilen unsurlara özel bir önem vermek gerekir.

Müzakerelerde, kurulacak olan federasyonun demokratik olması ve toplumsal katman sayısı kadar federe birim bulunması noktalarında görüş ayrılığı yoktur. “Birleşik Kıbrıs”ın toplumsal yapısının çok katmanlı olacağı da yukarıda tartışıldığı gibi açıktır. Ancak, yukarıda ilgili bölümlerde anlatıldığı gibi, oydaşmacı demokrasinin dört unsuru, kurucu devletlerin nispeten türdeş toplumsal yapılara sahip olması ve yerinden yönetim konularında tarafların uzlaştığını söylemek mümkün değildir.

Sonuç Yerine: “Birleşik Kıbrıs”ta İstikrarlı Demokrasi

Kıbrıs Rum toplumunda ve onun liderlerinde hâkim olan genel kanı, federasyonun Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıs sorununun çözümü için verilmiş bir ödün olduğudur.¹¹² Bu anlamda, 1960 Anayasası’ndaki korporatif federalizmi dahi bir tür adaletsizlik olarak değerlendiren Kıbrıs Rum toplumunun coğrafi temele dayanan bir federasyona sıcak bakmaması doğaldır.

Bununla birlikte, 1977 Denктаş-Makarios Zirve Anlaşması’ndan beri, Birleşmiş Milletler gözetiminde sürdürülen toplumlararası görüşmelerin temel parametresi coğrafi esasa dayanan bir federasyondur. Bu nedenle, Kıbrıslı Rum liderler, görüşme masasında bu parametrenin dışına çıkmamaya özen göstermektedirler. Yukarıda federasyonun temel unsurları olarak sayılan, federal ve federe devletler arasında güvenceli yetki paylaşımı, iki meclislilik, yazılı anayasa, ikinci mecliste eşit ya da sayısal azınlıkta olan kurucu birimler lehine orantısız temsiliyet ve kurucu birimlerin kendi anayasalarını tek taraflı olarak değiştirebilmelerine karşın federal anayasayı değiştirme sürecine katılma haklarının bulunması gibi konularda Kıbrıslı

¹¹¹ İstikrarlı bir demokrasiye sahip olan tüm çok uluslu federasyonlarda oydaşmacı ilkelere dayanan düzenlemeler yürürlüktedir. McGarry-O’Leary, 2009, s. 15.

¹¹² Bu konuda bkz. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Hristofyas’ın, 24 Eylül 2010 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yaptığı konuşma. <http://www.presidency.gov.cy/Presidency/Presidency.nsf/All/AE589E0A50A4907CC22577AD001BE114?OpenDocument>, erişim tarihi: 10.11.2010.

Rum liderlerin sorun çıkarmıyor gibi bir görüntü sergilemelerinin temel sebebi budur.

Oydaşmacı demokrasi ilkeleri ise, 1960 Anayasası'nda ve Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan birçok tasarıda düzenlenmiş olmasına karşın, hiçbir resmi belgede çözümün parametreleri arasında açıkça sayılmamıştır. Kıbrıs Rum tarafı, bu nedenle, federasyonu ilke olarak benimsemiş gibi bir tutum takınmasına karşın, oydaşmacı demokrasi ilkeleri söz konusu olduğunda redçi bir tutum sergilemektedir.

Oysa kanımca, çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olacağı kolayca öngörülebilecek olan "birleşik Kıbrıs"ta istikrarlı bir demokrasinin yerleştirilebilmesi için federasyon tek başına yeterli değildir. Bu devlet yapısının oydaşmacı demokrasi ilkeleriyle desteklenmesi gerekir. Bu noktada, Kıbrıslı Rumların çok da sıcak bakmadıkları, büyük koalisyon, orantılılık, sayısal olarak azınlıkta olan Kıbrıs Türk toplumunun kendini koruyacak hukuksal mekanizmalara sahip kılınması ve katmansal özerklik ilkelerinin yer almadığı bir anayasal sistemin, devlet yapısı federasyon olsa dahi, Kıbrıs'a istikrarlı bir demokrasi getirmeyeceği açıktır.

Bunların yanında, yukarıda bir federasyonun oydaşmacı demokrasi ilkelerine uygun düzenlenmesi için gerekli koşullar arasında sayılmış olan asimetrik ve yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş yapının da dikkate alınması gerekir. "Birleşik Kıbrıs"ın asimetrik bir federasyon olabilmesi için, iki kurucu devletin sınırları belirlenirken, bu sınırlarla katmanlar arasındaki sınırların aşağı yukarı örtüşmesine, yani her bir kurucu devletin nispeten türdeş bir toplumsal yapıya sahip olmasına dikkat edilmesi gerekir. Aksi durumda, Kıbrıs Türk kurucu devleti anayasayla ne kadar yetkili kılınırsa kılınırsın, alacağı kararlarla temsil ettiği varsayılan Kıbrıs Türk toplumunun katmansal özerkliğini sağlaması mümkün olmayacaktır. Bunun sonucu, çok katmanlı toplumsal yapıda katmanlardan birinin özerkliğini kaybetmesi ve bir yandan oydaşmacı demokrasinin, diğer yandan da federal ilkenin¹¹³ gerçekleşmemesidir.

¹¹³ Federal ilke, kurucu birimlerin, ayrı siyasi kimliklerini kaybetmeksizin, ortak amaçlara ulaşmak için organize edilmiş yeni bir siyasi yapı içerisinde birleştirilmesini sağlar. Stevens, s. 180.

Elazar'a göre, aynı anda hem birliği hem de farklılığı korumak federalizmin temel özelliklerinden biridir. Elazar, 1984, s. 28.

Yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi de, anayasada federal birimlerle federe birimler arasındaki yetki paylaşımında federe birimlerin anlamlı yetkilere sahip kılınmasıyla mümkündür. Yukarıda değinildiği gibi, tüm federasyonların yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlendiğini iddia etmek mümkün değildir. Kurulacak olan federasyonun merkeziyetçi bir yapıya sahip olması durumunda Kıbrıs Türk toplumunun katmansal özerkliği güvence altına alınmış olmayacak ve bu durum da, hem oydaşmacı demokrasi ilkelerine, hem de federal ilkeye ters düşecektir.¹¹⁴

Kıbrıs Rum Liderliği, görüşme masasında,

a) yürütme organının bir kanadı olan bakanlar kurulunda Kıbrıslı Türklerin sayısını azaltarak ve etkili yönetim adına uzlaşmazlık durumlarında başkanın oyuna üstünlük tanıyarak işbirliği ve uzlaşma esasına dayanan büyük koalisyonu,

b) federal yönetimde görev yapacak Kıbrıslı Türklerin veto yetkilerini kısırarak, sayısal olarak azınlıkta olan toplumun kendini koruyacak hukuksal mekanizmalara sahip kılınmasını,

c) kurucu devletlerin nispeten türdeş toplumsal yapılara sahip kılınmasına ve yetkilerin çoğunun kurucu devletlere bırakılmasına karşı çıkarak katmansal özerkliği reddetmektedir.

Bu yaklaşım, oydaşmacı demokrasi ilkelerine dayalı, yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde örgütlenmiş bir yapı yerine, olabildiğince çoğunlukçu ilkelere dayanan¹¹⁵ merkeziyetçi bir federasyonu gündeme getirmektedir. Çok katmanlı bir toplumsal yapıda bu yaklaşımın istikrarlı bir demokrasi sağlaması mümkün değildir. Unutulmamalıdır ki “birleşik Kıbrıs”ın istikrarlı bir demokratik yaşama sahip olması yalnızca Kıbrıslı Türklerin değil, Kıbrıslı Rumların da çıkarıdır.

¹¹⁴ Bu konuda Erk ve Koning’in çalışması dikkat çekicidir. Yazarlara göre, dil esaslı çerçevesinde örgütlenmiş coğrafi temelli federalizmin uygulandığı ülkelerde gelişim yerinden yönetim yönünde olurken, dil açısından türdeş bir toplumsal yapıya sahip federasyonlarda gelişim merkezileşme yönünde olmaktadır. Erk-Koning, s. 355.

¹¹⁵ Aslında Kıbrıs Rum tarafının çoğunlukçu ilkeler konusundaki ısrarı şartıcı değildir. Çünkü Kıbrıslı Rumlar, şu andaki müzakerelerde tartışılan federasyona oranla çoğunlukçu ilkelere çok daha kolay bağdaştırılabilecek olan 1960 Anayasası’na dahi, demokratik mekanizmanın en temel unsuru olarak gördükleri çoğunluk egemenliğinin kendilerine tanınmadığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Stavrinides, s. 49.

KAYNAKÇA

- Almond, Gabriel A. (1956). "Comparative Political Systems", *The Journal of Politics*, 18(3), s. 391-409.
- Bakvis, Herman. (1985). "Structure and Process in Federal and Consociational Arrangements", *Publius*, 15(2), s. 57-69.
- Burgess, Michael. (2006). *Comparative Federalism -Theory and Practice-*, London and New York:Routledge.
- Dicey, A. V. (1959) *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, London: Macmillan.
- Elazar, Daniel J. (1985). "Federalism and Consociational Regimes", *Publius*, 15(2), s. 17-34.
- Elazar, Daniel J. (1995). "From Statism to Federalism: A Paradigm Shift", *Publius*, 25(2), s. 5-18.
- Elazar, Daniel J. (1984). "The Role of Federalism in Political Integration", *Federalism and Political Integration*, ed. Daniel J. Elazar, Lanham-New York-London: University Press of America-The Jerusalem Center for Public Affairs, s. 13-57.
- Erhürman, Tufan. (2011). *Çare Başkanlık Sistemi mi? -KKTC'de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Başkanlık Sistemi-*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Erhürman, Tufan. (2007). *Kıbrıs'ta Akıl Tutulması -Kıbrıslı Türklerde Modernleşme ve Hukuk-*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Erhürman, Tufan. (2010). "New Set of Negotiations in the Cyprus Problem: Federation for A Stable Democracy", *ankarabarreview*, 3(1), s. 35-41.
- Erhürman, Tufan. (2009). *100 Soruda Kıbrıs'ta Federasyon*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Erk, Jan Erk-Koning, Edward. (2010). "New Structuralism and Institutional Change: Federalism Between Centralization and Decentralization", *Comparative Political Studies*, 43(3), s. 353-378.

- Furnivall, J.S. (1948). *Colonial Policy and Practice -A Comparative Study of Burma and Netherlands India-*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gazioğlu, Ahmet C. (2000). *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878 -308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış-*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).
- Geertz, Clifford. (1993). *The Interpretation of Cultures*, London: Fontana Press.
- Gürkan, Haşmet Muzaffer (1996), *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Horowitz, Donald L. (1993). "Democracy in Divided Societies", *Journal of Democracy*, 4(4), s. 18-38.
- Horowitz, Donald L. (2006). "Strategy Takes A Holiday -Fraenkel and Grofman on the Alternative Vote-", *Comparative Political Studies*, 39(5), s. 652-662.
- Horowitz, Donald L. (2008). "The Many Uses of Federalism", *Duke Law School Faculty Scholarship Series*, Paper 134, 2008, s. 101-113. 26 Mayıs 2011 tarihinde http://lsr.nellco.org/duke_fs/134 adresinden erişildi.
- Huntington, Samuel P. (1965). "Political Development and Political Decay", *World Politics*, 17(3), s. 386-430.
- İnalçık, Halil. (2003). "Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği", *İmparatorluk Mirası -Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası-*, ed. L. Carl Brown, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 32-49.
- Kızılyürek, Niyazi. (2005). *Doğmamış Bir Devletin Tarihi -Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti-*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılyürek, Niyazi-Erhürman, Tufan. (2009). *Kıbrıs'ta Federalizm -Öznesini Arayan Siyaset-*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Lijphart, Arend. (1998). "Consensus and Consensus Democracy: Cultural, Structural, Functional, and Rational-Choice Explanations", *Scandinavian Political Studies*, 21(2), s. 99-108.

- Lijphart, Arend. (1979). "Consociation and Federation: Conceptual and Empirical Links", *Canadian Journal of Political Science*, 12(3), s. 499-515.
- Lijphart, Arend. (1969). "Consociational Democracy", *World Politics*, 21(2), s. 207-225.
- Lijphart, Arend. (1981). "Consociational Theory: Problems and Prospects. A Reply", *Comparative Politics*, 13(3), s. 355-360.
- Lijphart, Arend. (2004). "Constitutional Design for Divided Societies", *Journal of Democracy*, 15(2), s. 96-109.
- Lijphart, Arend. (y.t.b.). *Çağdaş Demokrasiler -Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri-*, çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, y.y.b.: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- Lijphart, Arend. (1977). *Democracy in Plural Societies -A Comparative Exploration-*, New Haven and London: Yale University Press.
- Lijphart, Arend. (2006). *Demokrasi Motifleri -Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları-*, çev. Güneş Ayas-Utku Umut Bulsun, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Lijphart, Arend. (1985). "Non-majoritarian Democracy: A Comparison of Federal and Consociational Theories", *Publius*, 15(2), s. 3-15.
- Lipset, Seymour Martin. (1986). *Siyasal İnsan*, çev. Mete Tunçay, Ankara: V Yayınları.
- Livingston, William S. (1952). "A Note on the Nature of Federalism", *Political Science Quarterly*, 67(1), s. 81-95.
- McGarry, John. (2007). "Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States", *Ethnopolitics*, 6(1), s. 105-116.
- McGarry, John and O'LEARY, Brendan. (2006a). "Consociational Theory, Northern Ireland's Conflict, and its Agreement. Part 1: What Consociationalists Can Learn from Northern Ireland", *Government and Opposition*, 41(1), s. 43-63.

- McGarry, John and O'LEARY, Brendan. (2006b). "Consociational Theory, Northern Ireland's Conflict, and its Agreement 2. What Critics of Consociation Can Learn from Northern Ireland", *Government and Opposition*, 41(2), s. 249-277.
- McGarry, John-O'LEARY, Brendan. (2009). "Must Pluri-national Federations Fail?", *Ethnopolitics*, 8(1), s. 5-25.
- Mill, John Stuart. (1958). *Considerations on Representative Government*, New York: Forum Books Inc.
- O'flynn, Ian. (2005). "Democratic Values and Power-Sharing", *Power Sharing -New Challenges for Divided Societies-*, ed. Ian O'Flynn-David Russell, London-Ann Arbor MI: Pluto Press, s. 15-29.
- O'flynn, Ian and RUSSELL, David. (2005). "Introduction: New Challenges for Power-Sharing", *Power Sharing -New Challenges for Divided Societies-*, ed. Ian O'Flynn and David Russell, London-Ann Arbor MI: Pluto Press, s. 1-11.
- Pye, Lucian W. (1958). "The Non-Western Political Process", *The Journal of Politics*, 20(3), s. 468-486.
- Rousseau, Jean Jack. (1990). *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Adam Yayınları.
- Shills, Edward. (1960). "Political Development in the New States", *Comparative Studies in Society and History*, 2(3), s. 265-292.
- Smith, M. G. (1974). *The Plural Society in the British West Indies*, USA: University of California Press.
- Stavrinides, Zenon. (1999). *The Cyprus Conflict -National Identity and Statehood-*, Ankara: CYREP Yayınları.
- Stevens, R. Michael. (1977). "The Federal Principle and the Survival of the Small Republic", *Publius*, 7(4), s. 177-203.
- Uygun, Oktay. (2007). *Federal Devlet -Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği-*, İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Wheare, K. C. (1984). *Modern Anayasalar*, çev. Mehmet Turhan, İstanbul: Değişim Yayınları.

